

**KOKNESE – DAUGAVAS SENLEJA UN
PĒRSES GRAVA
20.GS. 30. GADI**

Saturs

PĒRSES GRAVAS APRAKSTS	11
PĒRSES IETEKA DAUGAVĀ (Delta).....	15
KOKNES VIDUSLAIKU PILSDRUPAS	16
PĒRSES ŪDENSKRITUMS	19
KĀPNES UZ PĒRSES GRAVU	31
PAVILJONS	33
PĀRCELTUVE PIE DAUGAVAS	34
LIELCEĻŠ RĪGA- DAUGAVPILS.....	35
TILTS PĀR PĒRSES UPI	36
STŪRES KROGS	38
LAIVU UN KUĢĪŠU SATIKSME.....	39
TŪRISMS KOKNESĒ	40
SVĒTKI KOKNESĒ.....	42
BILSTIŅU PROFESORU KOLONIJA.....	48
SECINĀJUMI	55
IZMANTOTĀ LITERATŪRA	56

IEVADS

Pētījumā „Koknese – Daugavas senleja un Pērses grava 20. gadsimta 30. gados” apkopota informācija par Daugavas posma pie Kokneses pilsdrupām un Pērses krastu bagātīgo ainavu un vēsturisko vidi 20. gadsimta pirmajā pusē.

Pēc autores domām aktīvākais un nozīmīgākais laika posms Koknesē ir bijuši 20. gadsimta 30. gadi, kad uzplauka kultūras dzīve, attīstījās tūrisma nozare, kā arī Latvijas ekonomika piedzīvoja ziedu laikus, kas bija labi redzams arī Koknesē.

Vērtīgs izziņas materiāls darba sagatavošanā bija novadpētnieka un skolotāja Jāņa Bleses 1998. gadā izdotā grāmata „Koknese” un Bernharda Liepiņa 1931. gadā izdots izdevums „Vadonis pa Koknesi”, kā arī publikācijas preses izdevumos 20. gs. 20. – 30. gados: „Ekskursants”, „Vadonis”, „Spārnotā Latvija”, „Rīts”, „Latvis”, „Sociāldemokrāts”, „Tautas balss”, „Latvijas sargs”. Pētniecības darbā tika izmantoti Kokneses novada vecākās paaudzes iedzīvotāju atmiņu stāsti. Viens no nozīmīgākajiem atmiņu stāstiem ir 2018. gadā izdotā Olgas Bundzenieces grāmata „Vasaras Koknesē”. Vairāku objektu izpētē noderēja Aizkraukles Vēstures un mākslas muzeja krājuma glabātājas Ilzes Ozoliņas sniegtās konsultācijas.

Darba mērķis bija sagatavot vispusīgu izziņas materiālu ar atsevišķiem aprakstiem par vairākiem dabas un kultūrvēstures objektiem. Darba rezultātā ir sagatavota informācija par nozīmīgākajiem pēc autores domām dabas un arhitektūras objektiem: Pērses gravas unikālā daba, Pērses ieteka Daugavā Kokneses viduslaiku pilsdrupas, Pērses ūdenskritums, kāpnes uz Pērses gravu, paviljons, pārceltuve pie Daugavas, kā arī koknesiešu atmiņās saglabājies tilts par Pērses upi, lielceļš Rīga-Daugavpils, Stūres krogs, kā arī raksturota laivu un kuģīšu satiksme Daugavā, tūrisma attīstība šajā laika periodā un Latvijas izcilo

profesoru vasarnīcu kolonija Bilstiņos, kā arī atklāti daži nozīmīgi notikumi, kā, piemēram, Pļaujas svētki un Aviācijas svētki Koknesē.

Pamatojums, kāpēc izpētei bija izvēlēti šie objekti, lasāms Bernharda Liepiņa sagatavotajā izdevumā „Vadonis pa Koknesi”: „Daugavas māmuļa, lauždamās cauri stāvajām klintīm, parādās šeit visā dižumā un skaistumā. Ne mazāk jauka ir arī kokiem ēnotā Pērses grava. Ceļotāji, kuri apceļojuši ārzemes, pielīdzina Koknesi skaistākiem Reinas apgabaliem Vācijā. Un varenās pilsdrupas, kā arī visa Kokneses apkārtnē, mums atgādina daudzus notikumus iz Latvijas senatnes. Tālab Koknese ar saviem dabas jaukumiem un vēsturiskiem notikumiem ik gadus pievelk tiklab ekskursantus, kā arī zaļumniekus. Arī daudzi no mūsu rakstniekiem, dzejniekiem un māksliniekiem ir šeit smēluši ierosmi saviem darbiem.”

Pētāmo objektu izvēli noteica to nozīmīgums, skatoties uz pagātņi ar šodienas acīm. Lai arī Pērses gravas un Daugavas senlejas skaistums zudis pēc Pļaviņu spēkstacijas uzbūvēšanas, iznīcinātais krāšņums dzīvo vecākās paaudzes atmiņās un par to ir svarīgi uzzināt arī jaunajai paaudzei, lai veicinātu lokālpatriotismu un atklātu Kokneses bagāto kultūras un vēstures mantojumu. Vēstures liecības apliecina, ka 20. gadsimta 20. gadu nogale un 30. gadi ir Latvijas ekonomiskās dzīves uzplaukuma laiks. Latvijas valsts radīja apstākļus sekmīgai lauksaimniecības attīstībai, piešķirot kredītus ar atvieglojumiem un dažos gadījumos, kad zemnieki ar centību izpelnījās aizdevēja atzinību, arī dzēšot daļu no parāda. Kokneses pagastā 30. gados jau bija izveidojusies stabila lauksaimniecības sistēma, kur abas galvenās nozares – lopkopība un zemkopība – attīstījās vienlīdz strauji. Zinātnisko pamatu tam deva vairāki apstākļi, no kuriem svarīgākie bija satiksme – dzelzceļš, osta Rīgā, kas ir svarīga eksportam.

1935. gada 13. oktobrī tieši Koknesē notika pirmie Latvijas Pļaujas svētki. Svētkus rīkoja Latvijas Lauksaimniecības kamera, saglabājusies svētku programma ar 12 daļām. Tajos piedalījās 25 kori (ieskaitot astoņus vietējos no apkārtējiem pagastiem). Svētkiem par godu pāri Daugavai tika uzbūvēts pontonu tilts, 27 vilcienu sastāvi veda svētku dalībniekus par pazeminātām cenām, dalībnieku rīcībā bija 500 vieglās un tikpat smagās automašīnas ar soliem, tūkstošiem velosipēdu.

Kokneses pagasta saimniecisko stāvokli raksturo 1937. gada statistikas materiāli: pagasta platība 160, 7km²; 3042 iedzīvotāji; četras dzirnavas un viena spirta dedzinātava; 34, 4% platības aizņem meži (galvenokārt valsts – Kokneses virsmežniecības masīvs). Pagasts uztur divas sešklasīgas pamatskolas ar deviņiem skolotājiem, 294 skolēniem. Stiprākās pagasta saimnieciskās organizācijas – Kokneses savstarpējā apdrošināšanas biedrība, Kokneses krājaizdevu sabiedrība un Kokneses kooperatīvs. 30. gados Kokneses pagasta vecākais bija Pēteris Ūsiņš. Var nosaukt dažas ievērojamākās Kokneses pagasta zemnieku saimniecības, kurās tika izmantotas pļaujmašīna, graudu tīrāmā mašīna, cukurbiešu rokas sējmašīna un citas iekārtas, tās ir „Lazdas”, platība ap 35 ha, saimnieks Jānis Šeturiņš; „Kaplava”, saimnieki Bernhards un Kārlis Priedīši; „Daudziešēni” – Eliāss; „Kalnavoti” – Nikolajs Kalniņš; „Jaunzemi” – Ozoliņš; „Svampēni” – Jānis Rublovskis; „Jaunataugas” – Otto Rublovskis; „Mazdansteri” – Pēteris Krūmiņš; „Lipši” – Vilis Vītols; „Lejas Zveņģi” – Bārda; „Indriķjuri” – Kaktiņš; „Aņēni” – Preiss; „Kārķļi” – Saldavs; „Krūmiņi” – Biķernieks; „Bormaņi” – Daugis; „Rasas” – Pēteris Preiss; „Vidus Ūsiņi” (ar vienīgo smago automašīnu pagastā) – Otto Ūsiņš; „Ķevieši” – Pēteris Ķevietis; „Kluši”, platība 24 ha, – Pēteris Jaktēns.

Raksturojot Kokneses dzīves ritējumu šajā laika periodā, noteikti jāpiemin daudzveidīgā kultūras dzīve. Jau pēc Latvijas valsts nodibināšanas atjaunojās kora un teātra kopas darbība. Vairākus gadus kora diriģents bija skolotājs Kārlis Gailītis. 20. un 30. gados aktīvi darbojās komponists Kārlis Martinovskis. K. Gailīša un K. Martinovska vadīti, kori ik gadus, ar maziem izņēmumiem jūlija mēnesī, dzied Kokneses pilsdrupu austrumu nogāzē, kur pretī novietojās skatītāji aizsarggrāvja un tam piegulošajā teritorijā, kas tagad ir apaugusi ar lieliem kokiem. Estrādi tagadējā vietā, pagrieztu par 90 grādiem pa labi (ar skatuves aizmugurējo sienu uz Daugavas pusi), uzbūvē tikai trīsdesmitajos gados. Izceļot Kokneses kultūras dzīves nozīmīgumu, jāmin, ka Dziesmu svētki notiek 1929., 1931., 1932., 1933., 1934. gadā. Kora svētki ir jūlija vidū. Svētku iniciatore 30. gados ir Kokneses kultūras biedrības valde. Tās locekļi: P. Talle, O. Staune, P. Šampāns, B. Priedītis, Bremze, valdes priekšsēdētājs Kārlis Sproģis. Virsdiriģenti: prof. J. Kārklīšs, K. Martinovskis un K. Gailītis. Dziesmu svētkus sāka ar gājienu no kultūras nama uz Ev. luterisko baznīcu, kur tos ievadīja ar svinīgu dievkalpojumu, ar kopkora un apvienotā orķestra piedalīšanos. Pēc tā notika koncerts parkā un noslēgumā – zaļumballe. Parasti svētkos piedalījās astoņi kori ar 350–400 dziedātājiem. Tie bija: Aizkraukles draudzes koris (diriģents J. Freibergs); Jaunjelgavas amatnieku biedrības koris (diriģents E. Dālmanis); Jēkabpils izglītības biedrības koris (diriģents Vidulejs); Kokneses kultūras biedrības koris (diriģents K. Martinovskis); Seces jaunatnes koris (diriģents P. Lapsiņš); Stukmaņu (Pļaviņu) kultūras biedrības koris (diriģents J. Skudra); Viskāļu kultūras biedrības koris (diriģents J. Kalniņš); Krustpils kultūras biedrības koris (diriģents Vidulejs). Apvienotajā pūtēju orķestrī ir: Kokneses kultūras biedrības pūtēju orķestris; Krapes aizsargu pūtēju orķestris; Sēlpils pūtēju orķestris; Staburaga pūtēju orķestris (virsdiriģents Jēkabpils ģimnāzijas

skolotājs Vidulejs). 1932. gadā trešajos Kokneses Dziesmu svētkos ir viesi – Rucavas koris diriģenta Krīgena vadībā, Nīcas koris diriģenta Kokļa vadībā un vēl divi kori no Liepājas, par kuriem diemžēl sīkākas ziņas nav saglabājušās.

30. gados Koknesē sevišķi uzplaukst teātra māksla. Tās sākumi J. Bleses grāmatā nav datēti, bet atzīmēts, ka 20. gs. sākumā Koknesi iecienījuši atpūtnieki (ap 500 katru vasaru), kuri apmetušies pansijās, krogos, dzirnavās un lauku mājās. Daudz tādu ir bijis Bilstiņos, kur varētu būt arī sākums teatralizētiem uzvedumiem. Par to domāt vedina arī tas, ka pēc Otrā pasaules kara pašdarbība Bilstiņos attīstījās ātrāk nekā centrā un bija daudzpusīga (koris un teātra trupa). 30. gadu aktīvākie aktieri–amatieri – pensionēta skolotāja Šarlote Biķerniece no „Krūmiņiem”, pastmeistars Pēteris Šampāns, skolotāja Lilija Staune, mežsargs Ernests Seisums, grāmatvedis Pēteris Želastība, mākslinieks Kārlis Lakše ar sievu Olgu un sievasmāsu Mildu Mūrnieci, Drunku ģimene, Vinteru ģimene, māsas Mārtiņsones, Vera Sproģe u.c. Viņus vadīja vietējais režisors Otto Ševics no „Krieviņiem”. No Rīgas brauca viesrežisors Teodors Lācis. 1933. gadā R. Blaumaņa lugas „Ugunī” iestudējums bija veltīts rakstnieka 70. jubilejai un piemiņas plāksnes atklāšanai pie bijušās muižas pārvaldnieka mājas (tagad Blaumaņa ielā 3). No viesrežisoriem vēl jāpiemin O. Bormane, V. Segliņš u. c. Šai laikā iestudētās lugas skaitāmas desmitos: „Indrāni”, „Vanems Imanta”, „No saldenās pudeles”, „Trīnes grēki”, „Vaidelote”, „Ziņģu Ješkas uzvara”, „Nogrimušais zvans”, „Skroderdienas Silmačos” u. c. Dekorācijas lugām gatavoja K. Lakše un A. Vītols, vēl skolodamies Rīgā. 30. gados kā jauna meitene teātri spēlēja Irma Svīķe. Viņa atcerējās, ka ļoti interesantas ir bijušas ikgadējās janvārī rīkotās masku balles par noteiktu tēmu, piemēram, „Tropu mežā”. Bagātīgas savā klāstā bija gleznu izstādes vasaras beigās, kad savu atvaļinājumā padarīto rādīja vietējie mākslinieki – koknesieši K. Lakše un A. Vītols, Rīgas

mākslinieki K. Ubāns, I. Zeberiņš, Ā. Skride u. c. Šķiet, ka tieši Kokneses gleznainā daba, tās varonīgā senatne deva iedvesmu koknesiešiem godā turēt tautas mākslas tradīcijas.

Savs nozīmīgs devums 30. gados ir Bilstiņu profesoru kolonijai, kas ap sevi pulcēja mākslas un kultūras cienītājus. Koknesē vasaras pavadīja Jānis Endzelīns, Ernests Blese, Anna Ābele, Konrāds Ubāns, Kārlis Dišlers un citas izcilas personības. Viņiem bija laime redzēt Pērses gravu un Daugavas senleju savā varenībā un krāšņumā.

Pētot liecības par Pērses gravu, autore pārlicinājās, ka Pērses grava bija vienreizēja, īpatnēja pasaule, turklāt jebkurā ziņā – gan dabas varenības, gan noslēgtības, gan augu valsts ziņā. Grava bija daudz platāka par pašu upi, kas līkumoja no vienas gravas krasta uz otru, pie tam dažādos laika posmos bija vairākkārt mainījusi savu gultni, vietām atstājot senas gultnes un attekas. Pērses gravas aprakstā autore izmantoja Jāņa Bleses izpētīto faktu materiālu. Pērses grava ir bijusi unikāls dabas veidojums, tāpēc bija vērts to iekļaut pētāmo objektu vidū.

Izpētes vērta bija arī Pērses ieteka Daugavā. Pērse, ietekot Daugavā, veidoja diezgan plašu deltu – sadalījās vairākos atzarojumos, kā nu kuri gadu tie pavasara palu straumēs bija izveidojušies. No Pērses sanesumiem Daugava šai bija kļuvusi šaurāka, un tur bija izveidojušās nelielas krāces – t.s. Zvirbuļu oļi. Šīs krāces bija nevis pamatiežu veidojums, bet gan radušās no lieliem laukakmens bluķiem. Pamatieži Daugavas gultnē šai vietā bija vietā baltie Amatas smilšakmeņi, kuru baltās, saskalotās smiltis varēja saskatīt lejāk kreisajā krastā, Upjāņu atvara malā. Daugavas straume, atdūrusies pret Pērses sanesumiem,

novirzījās vairāk, kā šeit mēdza teikt, uz Kurzemes krastu, atstājot Vidzemes pusē plašu palieni, t.s. Elksni.

Pētījumā iekļauta informācija par Kokneses viduslaiku pilsdrupām, kuras savā mūžā pieredzējušas dažādus laikus, karus un iekārtas maiņas. Kokneses pils bijusi Rīgas bīskapa, arhibīskapa un viņu vasaļu pils. Pils celta uz senākā latgaļu pilskalna 13. gs. sākumā, kad tur valdīja Vesteke. Viņš pats nodedzināja savu pili, kad uzbruka vāciešiem un devās prom uz Krievzemi. 1209. g. bīskaps Alberts lika Kokneses nocietinājumus atjaunot, rezultātā uzceļot varenu pili. 20. gadsimta 30. gados Kokneses pils atradās augstu kalnā Daugavas un Pērses satekvietā. Jau 20. gadsimta sākumā Kokneses pilsdrupas kļuva par vienu no populārākajiem tūrisma objektiem Latvijā. Pēc tam, kad tika uzpludināta HES ūdenskrātuve, ūdens līmenis pacēlās līdz pils pamatiem, un 20. gs. 90. g. beigās tika veikti pils pamatu stiprināšanas darbi. Vienlaicīgi notika pils virsējo mūra daļu atrakšana un konservēšana. darbi. Mūsdienās divu stāvu augstumā ir saglabājušās divas pils ārējās sienas un daļa pagalmu sienu. Pils būvgružu un kultūrslānis vietām sasniedz pat līdz 7 m biezumu. Pils mūros ir saglabājušās un izrakumos atrastas daudzas kaltas akmens būvdetaļas.

Par nākamo pētāmo objektu Pērses ūdenskritumu ir visvairāk materiālu, jo par krāšņo atpūtas vietu Pērses upē šajā laika posmā ir saglabājušās daudz liecības, fotogrāfijas un atmiņu stāsti. Pērses ūdenskritums bija visgleznainākais, visvairāk fotografētais, zīmētais, gravētais, gleznotais, visvairāk ceļvežu rakstos pieminētais. Dziļajā gravā pie Pērses ūdenskrituma valdīja dievišķs miers ar ūdens šalku melodijām. Vērtējot pēc senajām fotogrāfijām, var ticēt rakstiem, ka 19. gs. sākumā tā augstums sasniedzis trīs metrus. Tomēr ūdenskritums zem Pērses ūdeņu spēka mainīja gan savu augstumu, gan izskatu. Šīs pārmaiņas labi

redzamas daudzās dažādos laikos uzņemtās fotogrāfijās. Dažus gadus pirms appludināšanas ūdenskritums strauji noskalojies, zaudējis augstumu un izzudis.

Daudzu koknesiešu atmiņās vienmēr paliks kāpnes uz Pērses gravu. Pētījumā pieminēts arī Pērses gravā kādreiz esošais astoņstūrainais paviljons, kurš sākotnējā veidolā uzcelts sakarā ar gaidāmo Krievijas ķeizara Aleksandra II ierašanos Koknesē 1862. gada 8. jūlijā. Pēc autores domām tas ir interesants un vēsturiskiem stāstiem apvīts objekts, kurš arī tagad lepni noraugās Pērses tecējumā un ir skaista atpūtas vieta koknesiešiem.

Koknesē, 20. gadsimta 20. – 30. gados darbojās pārceltuve pie Daugavas. Par to liecina fakti, kas minēti dažādos tā laika preses izdevumos un vecākās paaudzes atmiņās. Arī šis objekts iekļauts pētījumā, jo arī tas ir sava laika liecinieks un to izmantojuši tūristi, lai pārceltos uz Staburagu.

Vecākās paaudzes koknesieši atceras, kā gar Kokneses pilsdrupām gāja Rīgas-Daugavpils lielceļš. Pēc viņu stāstījuma šoseja gāja pa leju, pa Daugavas pirmo virspalu terasi ar skaistu loku pāri Pērsei zem Kokneses pilsdrupām, gar vēsturisko Kokneses krogu ceļu krustojumā. Saglabājušās fotogrāfijas ir šī laika liecinieces.

Rīgas-Daugavpils lielceļam pie pilsdrupām bija tilts pāri Pērsei. Pirms Pirmā pasaules kara tas bija celts uz stipriem mūra balstiem. Diemžēl plūdos vairākas reizes tika norauta un aiznesta koka virsdaļa. Pēc kara vēl bija atlicis viens mūra balsts, bet to nojauca 1935. gadā, būvējot jauno dzelzsbetona tiltu. Tilts bija 40 m garš, 7 m plats un izmaksāja 80 000 latus. To uzspridzināja, sākot appludināšanu.

Vecākās koknesiešu paaudzes atmiņās labi zināms Stūres krogs - no laukakmeņiem celtā mūra ēka, kas atradās ceļa stūrī Daugavas krastā, kur ceļš no Daugavas asā leņķī pagriezās pa Helēnas upīti zemes iekšienē.

Koknesē 20. gadsimta 20. un 30. gados darbojās laivu un kuģīšu satiksme, kuru visvairāk izmantoja tūristi. Gleznaino Daugavas krastu ainava valdzināja Kokneses viesus, aicinot izbaudīt šīs vietas skaistumu.

Visi minētie objekti apliecina jau pagājušā gadsimta vēstures liecībās minēto tūrisma attīstību Koknesē: "Daugavas senleja ar vietām atsegtām klintīm, steidzīgā Pērse kraujajos krastos, Helēnas upītes grava un citi skaisti dabas skati jau 20. gadsimta pirmajā pusē uz Koknesi vilināja tūristus un atpūtniekus. Apkārtnes skaisto dabu agrāk dēvēja par otro Šveici."

PĒRSES GRAVAS APRAKSTS

„Pērses grava bija vienreizēja, īpatnēja pasaule, turklāt jebkurā ziņā – gan dabas varenības, gan noslēgtības, gan augu valsts ziņā. Grava bija daudz platāka par pašu upi, kas līkumoja no vienas gravas krasta uz otru, pie tam dažādos laika posmos bija vairākkārt mainījusi savu gultni, vietām atstājot senas gultnes un attekas. Dziļajā, stāvajiem klinšu krastiem ierobežotajā gravā nemaz nevarēja iekļūt kurā katrā vietā. Normālas noejas, dažas pat ar radžu kāpnēm, līdz Bilstiņu dzirnavām katrā upes krastā bija tikai kādas četras vai piecas. Lielākā ūdenī gar upes krastu tālu pāiet nevarēja, jo ceļu aizšķērsoja stāvas klintis, gar kurām plūda krācoša straume. Pavasaros draudēja arī izmirkušo klinšu nogruvumi. Ziemā tās vietām bija noaugušas ar grandiozām lāstekām, kas pavasarī atkūstot, krita lejā kopā ar piesalušajiem radžu gabaliem. Tā arī gar

pašu upmalu staigāja tikai reti makšķernieki, tūristi vai dabas mīļotāji,” tā Pērses gravu savā grāmatā „Koknese” raksturo pētnieks Jānis Blese.

Pērse, ietekot Daugavā, veidoja diezgan plašu deltu – sadalījās vairākos atzarojumos, kā nu kuri gadu tie pavasara palu straumēs bija izveidojušies. No Pērses sanesumiem Daugava šai bija kļuvusi šaurāka, un tur bija izveidojušās nelielas krāces – t.s. Zvirbuļu oļi. Šīs krāces bija nevis pamatiežu veidojums, bet gan radušās no lieliem laukakmens bluķiem. Pamatieži Daugavas gultnē šai vietā bija vietā baltie Amatas smilšakmeņi, kuru baltās, saskalotās smiltis varēja saskatīt lejāk kreisajā krastā, Upjāņu atvara malā. Daugavas straume, atdūrusies pret Pērses sanesumiem, novirzījās vairāk, kā šeit mēdza teikt, uz Kurzemes krastu, atstājot Vidzemes pusē plašu palieni, t.s. Elksni. Šo platību starp upi un stāvajām Daugavas krasta klintīm Rīgas virsbīskaps Johaness 1277. gadā nodeva Kokneses pilsoņiem kā daļu no piešķirtajām pļavām un ganībām.

Elksne, kā varētu spriest jau pēc nosaukuma, tiešā, bija pieaugusi ar alkšņiem, sevišķi gar lielceļa malu klinšainā krasta tuvumā. Tur netrūka arī dažādu kārklu

un citu koku. Tos visus katru gadu vairāk vai mazāk lauza un berza pavasara ūdeņi un ledus, kas nereti apklāja arī ceļu. Tur auga apiņi, vairāku sugu saules krēsliņi, lielie tīteņi un daudz citu augu, arī reti sastopamie lielie zilauši. Bet gar ūdens malu, starp akmeņiem auga maurloki – milzīgas maurloju audzes. Savukārt uz ledus bluķu nenoplēstās velēnas zaļoja baltais āboliņš, sīks, bet biezs kā paklājs. Liela augu dažādība bija klinšu pakājē, kur kādreiz bija laužas radzes. Stāvā klints sienā Ubānu ceļa malā bija daudz nelielu dobumu, katrā bija pa pušķītim mūru sīkparades, bet augšā zem kokiem auga trauklās pūslīšparades.

Pavasaros un rudenos Pērse pārvērtās mežonīgā kalnu upē, pārvietoja savā gultnē oļus un smiltis, dažkārt pārveidoja vecos dziļumus un izrāva jaunus atvarus un pastraumes, ko makšķernieki apzīmēja vienā vārdā – par Pērses galu. Nedaudz uz leju aiz akmeņu sanesumiem izveidojās vairākas pastraumes, kur makšķerniekiem nereti laimējās gūt lomus, bet vēl tālāk sākās t.s. Elksnes atvars, īstenībā tikai lēnāka straume, jo, kā jau teikts, lielā straume aizgāja pa Kurzemes krastu. Vēl tālāk uz leju izplūda avots – Bābu avots. Pavasaros un rudenos tas applūda.

No Elksnes pavērās neaizmirstams skats uz pilsdrupām, kas pēcpusdienas saulē uz kraujas pacēlās žilbinoši baltas. Kādu gan iespaidu varenie, baltie torņi ar sarkanajiem dakstiņu jumtiem sendienās varēja atstāt uz strūgu vilcēju, kurš nāca pret straumi pa Kurzemes krastu, vai uz plostnieku, kas, panests garām Pērses gala mutuļiem un Upjāņu straumei, pameta skatu atpakaļ.

Daugavmala no Pērses uz augšu līdz pat Helēnas upītei bija noaugusi ar zāli, kur bija teicamas ganības. Gar pašu ūdens malu zaļoja kalnes, puķu meldri, bet pret Zvejnieku māju bija viens puduris reto rūgteņu.

Bernhards Liepiņš izdevumā „Vadonis pa Koknesi” norāda: „Ar laiku abi Pērses krasti izveidojās par Kokneses un Bilstiņu muižas parkiem.

Pērses grava bija daudz platāka par pašu upi, kura līkumoja no vienas gravas krasta uz otru. Dažādos laika posmos tā vairākkārt bija mainījusi savu tecējumu un vietām atstājusi senas gultnes un attekas. Dziļajai stāvkrastu gravai nemaz nevarēja piekļūt kurā katrā vietā. Normālas noejas, dažas pat ar radžu pakāpieniem, līdz Bilstiņu dzirnavām katrā pusē bija tikai kādās četrās vai piecās vietās. Lielākā ūdenī gar upes krastu tālu pāiet nevarēja, jo ceļu aizšķērsoja stāvas klintis, gar kurām plūda krācoša straume. Pavasaros draudēja arī izmirkušo klinšu nogruvumi. Dažu gadu Kokneses pusē nevarēja pat nokāpt no ūdenskrituma lejā, tā ka bija jāapiet stāvā klints pa augšu. Tālāk uz leju bija

kreisā krasta līcis ar paviljonu, avotu un strūklaku, kas bija tūristu visbiežāk apmeklētā vieta.”

Labajā krastā pie ūdenskrituma bija t.s. Bilstiņu līcis, kurā kādreiz notika zaļumballes. Kādus simts metrus lejāk tas izbeidzās pie stāvām klintīm, gar kurām tālāk tikt gandrīz nebija iespējams. Savas samērā grūtās pieejamības dēļ Pērses grava bija stipri vientuļa un noslēgta, kur gandrīz netraucēti varēja paglābties vietējie dzīvnieki un augi.

PĒRSES IETEKĀ DAUGAVĀ (Delta)

Pērse, ietekot Daugavā, veidoja diezgan plašu deltu – sadalījās vairākos atzarojumos, kā nu kuri gadu tie pavasara palu straumēs bija izveidojušies. No Pērses sanesumiem Daugava šai bija kļuvusi šaurāka, un tur bija izveidojušās nelielas krāces – t.s. Zvirbuļu oļi. Šīs krāces bija nevis pamatiežu veidojums, bet gan radušās no lieliem laukakmens bluķiem. Pamatieži Daugavas gultnē šai vietā bija vietā baltie Amatas smilšakmeņi, kuru baltās, saskalotās smiltis varēja saskatīt lejāk kreisajā krastā, Upjāņu atvara malā. Daugavas straume, atdūrusies pret Pērses sanesumiem, novirzījās vairāk, kā šeit mēdza teikt, uz Kurzemes krastu, atstājot Vidzemes pusē plašu palieni, t.s. Elksni. Šo platību starp upi un stāvajām Daugavas krasta klintīm Rīgas virsbīskaps Johaness 1277. gadā nodeva Kokneses pilsoņiem kā daļu no piešķirtajām pļavām un ganībām.

KOKNES VIDUSLAIKU PILSDRUPAS

Koknese rakstos pirmoreiz minēta Indriķa hronikā ^[1]_{SEP}1205. gadā, bet 1277. gadā Koknesei jau ir pilsētas tiesības, tā ietilpst Hanzas savienībā un ir viens no spēcīgākajiem cietokšņiem pie Daugavas.

Kokneses pils bijusi Rīgas bīskapa, arhibīskapa un viņu vasaļu pils. Pils celta uz senākā latgaļu pilskalna 13. gs. sākumā, kad tur valdīja Vesteke. Viņš pats nodedzināja savu pili, kad uzbruka vāciešiem un devās prom uz Krievzemi. 1209. g. bīskaps Alberts lika Kokneses nocietinājumus atjaunot, rezultātā uzceļot varenu pili. 1255. g. pāvests Aleksandrs IV apstiprināja Koknesi kā arhibīskapam piederošu pili. Pilij bija vairāki lēņa turētāji. 13. gs. pie pils sāka veidoties pilsapmetne, kurai 1277. g. tiek apstiprinātas pilsētas privilēģijas. Kopš 1397. g. arhibīskaps Johans V no Valenrodes paturēja visu pili tikai sev. Koknese pils kļuva par vienu no arhibīskapa galda pilīm, kurā viņš ar savu galmu uzturējās vasarās. 15. gs. arhibīskaps pilī veica pārbūves darbus, uzcēla torni - t.s. Garo Heningu. Kad sabruka Livonijas valsts, Koknese ar tās pili nonāca Polijas pakļautībā. 17. gs. pili vairākkārt iekaroja gan zviedri, gan poļi. Zviedri Koknesē valdīja līdz 1656. g., kad tos padzina krievu karaspēki, kuri sāka tur ierīkot eksportpreču centrālās noliktavas. Tomēr jau 1661. g. Koknesē atkal valda zviedri. 17. gs. otrajā pusē daudzo karu rezultātā Koknese panīka. 1701. g. pēc Spilves kaujas tiek uzspridzināti abi Kokneses pils rietuma torņi. Kopš šā laika pils vairs netiek apdzīvota. No 1780. g. līdz 1920. g. pils pieder Oto fon Lēvenšternam. 19. gs. beigās - 20. gs. sākumā Kokneses pilsdrupas kļuva par vienu no populārākajiem tūrisma objektiem Latvijā. Pēc tam, kad tika uzpludināta HES ūdenskrātuve, ūdens līmenis pacēlās līdz pils pamatiem, un 20. gs. 90. g. beigās tika veikti pils pamatu stiprināšanas darbi. Vienlaicīgi notika pils

viršējo mūra daļu atrakšana un konservēšana.

19. gs. beigās - 20. gs. sākumā Kokneses pilsdrupas kļuva par vienu no populārākajiem tūrisma objektiem Latvijā. Pēc tam, kad tika uzpludināta HES ūdenskrātuve, ūdens līmenis pacēlās līdz pils pamatiem, un 20. gs. 90. g. beigās tika veikti pils pamatu stiprināšanas darbi. Vienlaicīgi notika pils viršējo mūra daļu atrakšana un konservēšana. Mūsdienās divu stāvu augstumā ir saglabājušās divas pils ārējās sienas un daļa pagalmu sienu. Pils būvgružu un kultūrslānis vietām sasniedz pat līdz 7 m biezumu. Pils mūros ir saglabājušās un izrakumos atrastas daudzas kaltas akmens būvdetaļas.

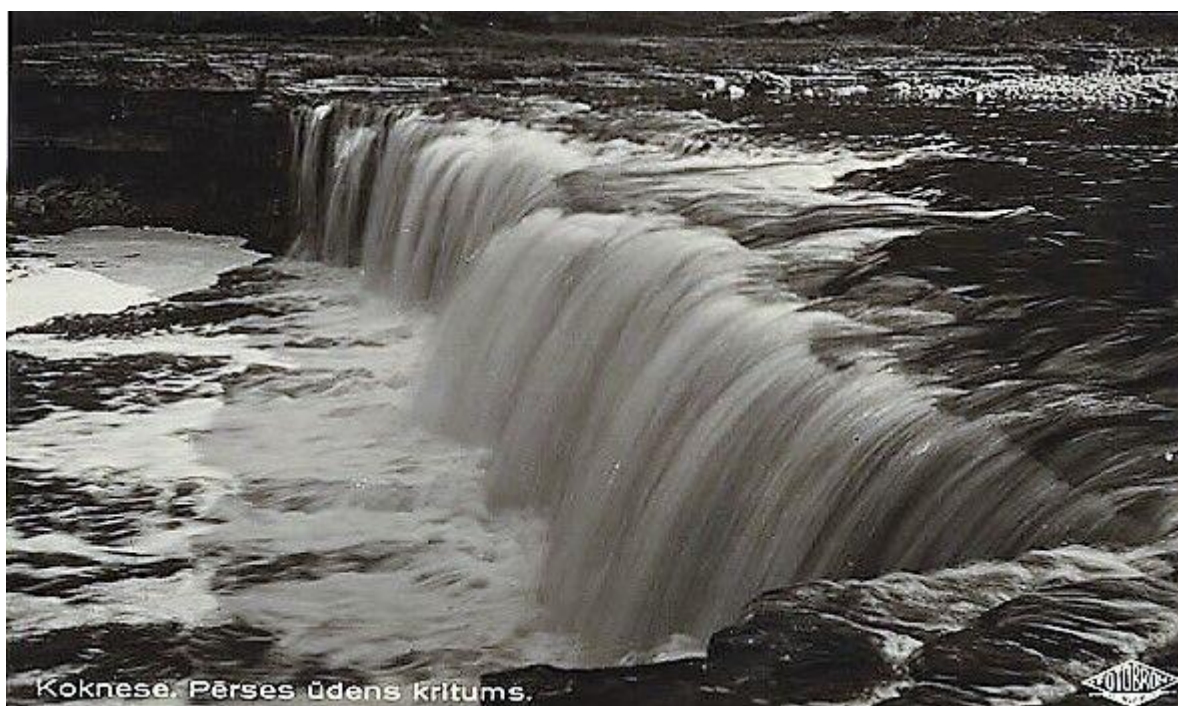
Izdevumā „Ekskursants” 1933. gada 1. februārī rakstā „Kāds vārds par Koknesi” teikts: „Koknese, kā skaista izbraukumu un vēsturiska vieta, zināma bija jau pirms kara laikos. Bet tas bija arī viss. Kokneses kā kūrorta attīstību kavēja divi apstākļi: viens, tā atradās tālu no Rīgas, un otrs, apmeklējamo vietu lielāko tiesu apņēma viena īpašnieka zeme, kurš nepārdeva zemi vasarnīcu celšanai. Ar neatkarīgas Latvijas nodibināšanos un agrāras reformas izvešanu, Kokneses

muižas īpašnieku stāvoklis ir grozījies: agrākā viena īpašnieka vietā ir radušies daži desmiti jaunu zemes īpašnieku. Tikai attālums līdz Rīgai vēl nav pārvarēts, t. i. ilga un dārga satiksme. Ar jaunu īpašnieku rašanos ir pacēlušās daudz jaunas celtnes, sevišķi starp muižu un staciju. No visas šās pārmaiņas Koknesei kā kūrortam maz kas ticis, nav bijis nevienam plašākas domas par Kokneses kā kūrorta izveidošanu, bet katrs ir domājis tikai par sava stūrīša ierīkošanu. Paša Kokneses centrā arvienu vēl stāv no kara laika pussagrauta jauna pils, kas piešķirta pagasta pašvaldībai. Pēdējai, līdzekļu trūkuma dēļ, nav iespējams to atjaunot un nav arī projekta, kā izmantot plašās telpas. Ja pussagrauta pils neatrastos centrā — redzamā vieta — un nebojātu jauko skatu, tad varētu mierīgi noskatīties kā laika zobs to drupina un gaidīt dienu, kad tā galīgi sagraus. 1868. gadā no Daugavas izvilktie zviedru laiku lielgabali pilsdrupu pakājē. Pagājušajā vasarā Latvijas ekskursiju biedrība ierosināja pagasta padomē kopīgu pils atjaunošanu un tās izmantošanu: biedrība — vienu pusi ekskursantu un tūristu nometnes un vietējā muzeja ierīkošanai un pagasts — otru pusi pamatskolai. Līdz šim šai lieta ir notikusi viena kopīga komisiju sēde, un tas arī viss. Lai apmierinātu ekskursantu un tūristu vajadzības un Kokneses kūrorta apmeklētājus, biedrība pagājušajā vasarā pilsdrupās uzcēla „tūristu” kiosku. Ērtākai uzkāpšanai pilsdrupās, sevišķi sliktā laikā, biedrība pagājušajā rudenī ierīkoja cementa kāpnes ar 205 kāpieniem. Kāpņu ierīkošanu laipni atbalstīja, ziedojot cementu, Rīgas cementa fabrikas C. Ch. Šmidt a./s., par ko Latvijas ekskursiju biedrība viņai izsaka dziļu pateicību.

PĒRSES ŪDENSKRITUMS

„Koknesē, kur Pērse ietek Daugavā, sākās visskaistākais un latviskākais dzimtenes mīlestības ceļojums,” atzinis Guntis Eniņš.

Pērses ūdenskritums bija visgleznainākais, visvairāk fotografētais, zīmētais, gravētais, gleznotais, visvairāk ceļvežu rakstos pieminētais. Dziļajā gravā pie Pērses ūdenskrituma valdīja dievišķs miers ar ūdens šalku melodijām. Vērtējot pēc senajām fotogrāfijām, var ticēt rakstiem, ka 19. gs. sākumā tā augstums sasniedzis trīs metrus. Tomēr ūdenskritums zem Pērses ūdeņu spēka mainīja gan savu augstumu, gan izskatu. Šīs pārmaiņas labi redzamas daudzās dažādos laikos uzņemtās fotogrāfijās. Dažus gadus pirms appludināšanas ūdenskritums strauji noskalojies, zaudējis augstumu un izzudis.

Jānis Blese savulaik rakstījis: „Pērses ūdeņi savu ceļu, vismaz tecējuma lejasgalā, bija iegrauzuši Devona sistēmas Pļaviņu svītas dolomītos, piešķirot upei klinšainas kalnu upes raksturu.”

Ūdenim plūstot pāri dažādā slīpumā gulošiem cietiem iežu slāņiem, bieži vien upēs izveidojas krāces un ūdenskritumi. Tā arī Koknesē bija pazīstams Pērses ūdenskritums, viens no augstākajiem Latvijā. Netālu bija dziļš „atvars”, sens iegruvums, kura augšmalu veidoja cieti plākšņaini dolomīta slāņi, pār kuriem kā pa pakāpieniem lejup plūda ūdens lielajā un dziļajā bedrē. Ūdens ārhošās darbības rezultātā virsējie slāņi periodiski nobruka. Līdz ar to ūdenskritums nemitīgi atkāpās pa straumi uz augšu. Par atkāpšanās ātrumu domas ir dažādas, uzskata, ka tas bijis no 50 cm līdz 1 m gadā. Ņemot to vērā, varēja aptuveni aprēķināt, kur ūdenskritums atradies pirms 100 m un vairāk gadiem. Tomēr izcelšanās laiku visai precīzi noteikt nevar. Par to nav arī izcelšanās teiku, kuras varētu norādīt uz tā ilgu pastāvēšanu.

Vecākais Pērses ūdenskrituma attēls, šķiet, ir 1866. gada vara grebums. Tajā redzams apaļais paviljons Pērses malā lejup augstās klints upes kreisajā krastā. Attēlā ūdenskritums zīmēts krietni tuvāk paviljonam nekā vēlākajos gados. Savādi, ka J.K.Broce, kas ap 1790. gadu ir vairākkārt attēlojis savos zīmējumos gan Kokneses pilsdrupas, gan pretējo Bilstiņu krastu, starp citu, arī krustus t.s. Zviedru kapos, Pērses ūdenskritumu laikam nav zīmējis. Vai nu viņš to nezināja, vai tā varbūt vēl nebija. Iespējams, toreiz ūdenskritumam bija grūti piekļūt.

Ūdenskritums bija pats augstākais Latvijā – pāri pa diviem metriem. Jādomā, tā izcelšanās saistās ar kādu slāņu lūzumu vai drīzāk iegruvumu. Šādas iegruvumu piltuves Kokneses apkārtnē nav retums. Liels iegruvums atradās augšpus ūdenskrituma un veidoja „atvaru” leļpus daudzajiem pakāļpveidīgajiem

ūdenskritumiņiem. Viena šāda piltuves mala atsedzās stāvajā klinšu sienā Bilstiņu līča lejasgalā: horizontāli kārtīgi slāņotajā sienā pēkšņi parādījās vertikāls, sacietējis salauzītu iežu slānis.

Ūdenskrituma virsma bija veidojusies Pļaviņu svītas samērā cietajos dolomītos. Zem tiem atsedzās dolomītmērgēļi, kas krietni vieglāk padevās ūdens ārdošajai darbībai, tā radot zem cietajiem slāņiem izskalojumus, kā rezultātā virsējie slāņi periodiski sabruka. Līdz ar to ūdenskritums nemitīgi atkāpās pa straumi uz augšu. Par atkāpšanos ātrumu domas ir dalījušās, uzskata, ka tas bijis 0,5 – 1 m gadā. Ņemot to vērā, varētu aprēķināt, kur ūdenskritums atradies pirms simt vai vairāk gadiem. Tomēr izcelšanās laiku sevišķi precīzi noteikt nevar. Ziņas par to nesniedzas diez cik tālā pagātnē. Nav arī izcelšanās teiku, kuras tad norādītu uz tā ilgāku pastāvēšanu.

Zem pelēkajiem dolomītmērgēļiem bija ļoti cieta dolomitizēta smilšakmens slānis, bet zem tā samērā irdens, balts smilšakmens. Vai nu krītošais ūdens bija izgauzies cauri cietajam slānim, vai arī senā iegruvuma rezultātā tas jau bija salauzts, bet bedre zem ūdenskrituma sniedzās vairākus metrus dziļi smilšakmenī. Ūdenskritumam atkāpjoties, arī dziļums tam sekoja, lejasgalu savukārt pieskalojot ar nobrukušajām atlūzām. Svarīgi atzīmēt, ka ne visai tālu uz leju no ūdenskrituma, varbūt ap 50 m, ne vairāk, cietais dolomitizētais smilšakmens slānis bija nesalauzts un virs tā vēl bija neliela kārtā dolomītmērgēļa ar bruņuzivju atliekām. Tātad varētu domāt, ka vai nu ūdenskritums savā pastāvēšanas laikā ir atkāpies mazāk nekā 50 metru, pieņemot, ka krītošais ūdens cieto smilšakmens slāni salauž un veido bedri, tātad pastāvējis ne vairāk kā pārsimt gadu, vai arī – ka ūdens nav varējis izlauzties cauri cietajam slānim un bedri izveidojis tad, kad savā atkāpšanās

gaitā nonācis līdz vecam iebrukumam. Arī tad paliek neskaidrs, kāpēc straume nav noskalojusi samērā mīkstos dolomītmerģelus.

Vēlākajos gados laba pieeja ūdenskrituma augšai bija no Kokneses puses pa radžu kāpnēm. Vasarās, kad ūdens bija maz un Pērse kļuva sekla, ūdenskrituma dziļums bija iecienīta peldēšanās vieta. Te pusdienas laikā sapulcējās apkārtējie jaunieši, sauļojās uz gludās klinšu grīdas, lēca no ūdenskrituma dziļumā un pa ūdens apakšu līdz zem ūdenskrituma pārkārēm, paslēpjoties aiz krītošā ūdens sienas. Vienreizējs baudījums bija lielā ūdenī cīnīties ar straumi burzguļojošās ūdens vērpētēs.

Šeit pie ūdenskrituma, apstājās arī augšup ceļojošās zivis. Jānis Blese atminas: „Cik agru rītu šeit tika pavadīti ar makšķeri, vērojot pludiņa kustību nemierīgajos ūdeņos!” Rudeņos Pērsē ienāca nēgi un laši. Dažu rudeni Pērses lejasgalā ieradās vīri no kādas zivju audzētavas un ķēra lašus ikru ieguvei. Un nekad te nepazina klusumu, ja nu vienīgi ziemā, kad viss bija klāts ar ledu. Upe vienmēr šalca un krāca.

Peldēšanās ūdenskritumā nevienam nelikās bīstama, toties to nevarēja teikt par lielo atvaru virs ūdenskrituma. Šis dziļums bija izveidojies lielā iegruvuma piltuvē un pārsniedza piecus metrus. Tā augšgalā cietie dolomīta slāņi bija izveidojuši lielu skaitu mazu ūdenskritumiņu citu aiz cita, tā ka straume pa tiem plūda kā pa pakāpieniem. Sevišķi grandiozs bija skats pavasaros, kad ūdens masas triecās slīpi dziļumā, bet atdūrās atvara pretējā malā, padevās pa labi un pa apli joņoja atkal atpakaļ uz galveno straumi. Varbūt tieši šis virpulis pazudināja vienu otru nepieredzējušu peldētāju. Bet slīka arī mazā ūdenī un, jādomā, tāpēc, ka bradājot pa sekļajām plieņu kāpnēm un nevilus paslīdot, tūlīt

nācās krist stāvā dziļumā. Varbūt sava nozīme bija arī ļoti aukstajam ūdenim atvara dziļumā.

No lielā atvara uz augšu Pērse kādu puskilometru tecēja gar labā krasta stāvajām klintīm, veidojot līkumu un atstājot kreisajā krastā plašu palieni, pieaugušu veciem bērziem. Jādomā, kādreiz tālā pagātnē straume plūda tieši gar Kokneses krastu un pāri atvaram iegriezās Bilstiņu līcī, lai no tā atkal pārsviestos uz pretējo krastu. Posmā no ūdenskrituma uz augšu līdz laipām upes gultnē bija ciets un gluds radžu pamats. No noejas pie ūdenskrituma cauri palienei līdz laipām gāja celiņš. Laipas parasti bija diezgan pamatīgi būvētas, jo bija ļoti nepieciešamas apkārtējiem iedzīvotājiem, lai tiktu uz Kokneses centru. Kreisajā krastā bija kapteiņa Zemīša mājas Pērsejas, bet labajā krastā, upes tuvumā uz kādreizējās pirmskara vasarnīcas drupām ēku bija atjaunojis Kalniņš. Īpašums saucās Miervaldes. Nedaudz tālāk krasta kraujās bija mežziņa Ešera māja Vaidelotes. Zemāk, pašā upes malā bija Bilstiņu dzirnavas, kas bija piešķirtas ģenerālim Bangerskim. Jāatzīmē, ka pirms Pirmā pasaules kara tieši šeit, Pērses kreisajā krastā, starp Bilstiņu dzirnavām un muižas ēkām bija uzbūvētas vairākas vasarnīcas. K.Lēviss of Menārs 1900. gadā atzīmē Gēlingka un Heizermana villas, bet bija vēl citas. Gandrīz visas tās aizgāja bojā Pirmā pasaules kara laikā, un, ja kādas arī tika atjaunotas, tad īpašnieki jau bija citi.

Lejpus laivām upes labajā krastā bija neliels līcis ar vairākām atteku peļķēm, ar gludu klinšu grīdu. Pērses galvenā straume augšpus laipām plūda gar kreiso krastu, atstājot upes vidū nelielu salu. Kādreiz galvenajā straumē bija izbūvēts aizsprosts, lai paceltu ūdens līmeni un lai tur varētu peldēties. Pie dzirnavām arī bija laipas. Vēl nedaudz augstāk labajā krastā, pašā upes malā pie gleznainās krāces bija saglabājusies neskarta docenta Glāzenapa vasarnīca, ko pēc kara

sauca par Vāliņa māju. Te upes labajā krastā bija plaša paliene, pa kuru no dzirnavu dambja pa kanālu ūdens plūda uz dzirnavām. Vēlāk gar kanāla malu ierīkoja ceļu uz jauno dambi, pār kuru uzbūvēja labu tiltu. Pirms tam no dzirnavām uz Kokneses pusi bija jābrauc pār vairākām upes straumes izrautām gultnēm gar Vāliņa māju un tad pa apbrīnojami līdzenu klinšu grīdu Pērsei pāri. Tāda līdzena grīda bija līdz pašam aizsprostam. Tālāk uz augšu upes krastos jau atsedzās Salaspils svītas māli un mergēļi.

„Vecais dzirnavu dambis kādu es to atceros no bērnu dienām – tas bija klusums un vientulība, miers un nošķirtība, kur reti kāds ieradās no dzirnavām pacilāt aizvarus un paregulēt ūdens plūsmu. Zēnu un makšķernieku pasaule, kur mēs braukājām uz diviem kopā sasietiem balķīšiem, kājas iekāruši ūdenī. Labajā krastā pletās Bilstiņu meža tumšās egles, bet pretējā krastā – Mācītājmuižas krūmi. Augstāk upe bija parasta līčupīte, pieaugusi ūdenszālēm un meldriem, vietām ar nelieliem dziļumiņiem, kur saulainās dienās gozējās līdakas, kurām zēni mācēja pārvilkt pār galvu cilpu un izmest tās malā,” tā atminas Jānis Blese.

Pērsi un tās ūdenskritumu savos darbos ir iemūžinājuši daudzi mākslinieki – pieminēsim tikai mūsu koknesieti Konrādu Ubānu, kurš te uzturējās pa vasarām. Pērses krasti ir piedzīvojuši divus vasarnieku laikmetus. Vienu pirms Pirmā pasaules kara, kad Pērses krastos bija sacelts daudz vasarnīcu un darbojās vairākas pansijas. Arī apkārtējās lauku mājas vasarās apmetās daudz pilsētnieku. Netālaļā Pasta muižā vairākas ēkas kalpoja tikai šādam nolūkam. Visu to iznīcināja karš. Otrs tāds brīdis bija pēc Pirmā pasaules kara, kad sakarā ar agrārreformu Bilstiņu muižu sadalīja apbūves gabalos, uz kuriem tika uzceltas vairākas vasarnīcas.

Pie ūdenskrituma vasaras pusdienlaikos sapulcējās apkārtnes jaunieši, lēca lejā no 2,5 m augstā ūdenskrituma, līda pa ūdens apakšu zem krituma klinšu pārkarēm un cīnījās ar straumi, mutuļojošām ūdens vērpetēm. Peldēšana notika arī dzirnavu dambjos, kur ūdens netrūka, bet tik skaistas bradāšanas pa klinšu grīdu kā pie lielā vai mazā ūdenskrituma, citur nebija.

Pērses ūdenskritums netika noslīcināts. Tas, ja tā var teikt, mira dabīgā nāvē. Jau dažus gadus pirms spēkstacijas ūdenskrātuves uzstādīšanas paātrināti sāka izbrukt lieli dolomīta gabali upes vidū un ūdenskrituma vietā radās šaura aiza, kas aizvien paplašinājās. Augšējā atvara līmenis savukārt kritās, un jādoma, ka, gadiem ritot, atvara augšmala būtu izveidojusies par jaunu, varbūt vēl augstāku ūdenskritumu. Bet visu apledza spēkstacijas ūdeņi.

Sakarā ar spēkstacijas būvi applūdināja Rīgas-Daugavpils šoseju, tāpēc to nācās pārcelt zemes iekšienē, un tilts pār Pērsi tika uzbūvēts tikai dažus simtus metrus aiz Bilstiņu dzirnavu dambja. Tika applūdinātas augšpus tilta esošās Atradzes dzirnavas, tāpēc tās nojauca. Ūdens pacēlums izbeidzās pie dzelzceļa tilta.

1992. gada 8. novembrī krastā virs kādreizējā ūdenskrituma atklāja J.Zihmaņa veidoto piemiņas zīmi.

Ieskatam Olgas Bundzenieces (1923-1999) atmiņu fragments, kad viņa 5 gadu vecumā, 1928. gadā, Koknesē pavada pirmo bērnības vasaru un kopā ar jaunajiem draugiem dodas uz Pērses ūdenskritumu.

Mēs atkal izejam cauri kaimiņu Bērziņu sētai, paejam garām muižas klētij, dīķim un Jaunajām pilsdrupām, nonākam plašā parkā, visapkārt lieli,

majestātiski koki. Dzirdama dīvaina šalkoņa, šalc un šalc, nepieklust it nemaz. Pārņem svinīgi noslēpumaina noskaņa. Pirms noprasu, kas te tāds ir, Lilija piesola parādīt Mīlestības vārtiņus – Velnēns taču pirmoreiz šajā vietā. Imantam tas nav pa prātam, viņš steidzas uz priekšu taisni vien, norūc par nevajadzīgu likumošanu, tomēr pakļaujas vecākajai mātai.

Visi nogriežamies no gludā celiņa, brienam pa kuplu zāli, izspraucamies cauri krūmu joslai zem kokiem, nonākam uz šaura sānceliņa, kuru nezinātājs uz reizi neatradīs. Un te nu tie ir – Mīlestības vārti, šaura arka ar sēdekļiem abās pusēs, apbetonēts ķieģeļu būvējums, vietām nedaudz apdrupis, apsūnojis. Muižas pagātnes liecinieks. Baronu laikos šo nomaļo vietu pils teritorijā iecienījuši mīlas pāri, nākuši šeit uz satikšanos.

Bet tālāk... Urā! Mēs taču ejam uz Pērses ūdenskritumu!!! Tas ir ūdenskritums, kas šalc! Tepat vien jau tas esot, dziļā gravā, jākāpjot lejā pa krastu. Tātad Pērse tek ne tikai gar Laubes krogu, viņpus dzelzceļa sliedēm, bet arī šeit, pretējā pusē, labu gabalu no stacijas. Negudroju, kā upe te nokļuvusi, man tas ir vienkārši brīnums.

Ienākot parkā, gravu uzreiz nevar redzēt, lielie koki kā siena aizsedz skatu uz to. Ne tikai krasta augšdaļa, visa grava pieaugusi kokiem. Lai tiktu lejup, kādā vietā izrakti pakāpieni, to malā kāršu margas, kur pieturēties. Pusceļā šīs vienkāršās trepes beidzas, pa krasta celiņu jāpāriet uz otrām tādām pašām netālu no pirmajām, jo vienā laidā līdz gravas apakšai trepes būtu pārāk stāvas. Pēc lietus, kad slidens, cilvēkam gadītos kūleniski novelties lejā.

Celiņa malā no krasta iztek avots. Tam līdzās augošajam kokam aplikta ķēde, pie kuras piestiprināta skārda krūzīte, ar ko padzerties. Lai avota ūdens

savāktos strūklā, zemē slīpi iedzīta caurule.¹ Rokas zem tās iznāk paturēt īsu brīdi – ūdens ledaini auksts.

Kāpjam un kāpjam uz leju, bet upi aiz kokiem ilgi vēl nevar saredzēt, vien klausīties ūdenskrituma šalkoņā. Beidzot mēs visi četri stāvam pie tā. Dieniņ, kas par krāšņumu! Pērse šeit nav vairs tā pati meldriem pieaugusi upe, ko biju ieraudzījusi Laubes peldvietā, šeit Pērse tek klinšainā gultnē. Klintis! Nekādas līdzības ar tādām, kādas biju iztēlojusies Rīgā. Un ūdens nekrīt no gaisa, no mākoņa, kas turas virs upes. Izputējis mans naivais izdomājums, īstenība ir tūkstošreiz brīnīšāka.

Ūdenskritums – vairākus metrus augsts pakāpiens Pērses dolomīta gultnē. Kādu gabalu virspus tā vesela rinda mazu, lēzenu pakāpienu. No krasta raugoties, izliekas, ka upe sākas tieši aiz šīm dolomīta trepītēm, jo augštecē tālāk nav aplūkojama: pirms lēzenajiem pakāpieniem tā pagriezusies sāņīs, tāpēc koki no abiem krastiem šķiet sa Ūdens trepītes izskatās skaisti. Straume, lēkādama pa pakāpieniem, uzsit baltus vilnīšus kā mežģīņu rotājumus.

Ļaujos, lai Lilija pārved mani aiz rokas Pērsei pāri tieši virs krituma, kur ūdens krākdams un šņākdams gāžas dziļā bedrē, tajā kuļas un maļas, savērpams putu lēkšķes. Bedre draudoši melna. Kā bezdibenis. Baigi. Bet Lilijas roka ir droša. Virs krituma, kur mēs brienam, ir ļoti sekls, līdz potītēm, pamats līdzens, ej kā pa grīdu, straume maz jūtama.

¹Manās pirmajās Kokneses vasarās parkā vēl bija šie primitīvie krasta iekārtojumi – provizoriskās kāpnes un aprūsējusi caurule avotiņā. Vēlāk, t.s. Ulmaņlaikā, uzcēla stabilas dēļu trepes, avota iztekas vietu apmūrēja šūnakmens plāksnēm. Ūdens plūda caur metālā izlieta fauna muti, ietecēja betona muldā. Abās pusēs tai betona soli, kur atpūsties. Pēc tam, kad šis avots tika glīti aprīkots, to oficiāli sauca par Jauno avotu, bet tautā – par Faunu. Vītoli vecāmāte sacīja: „Faunīns”.

Otrā krastā mums šaireizē nav ko darīt, griežamies atpakaļ. Atpūtīsimies terasei līdzīgajā laukumīnā. Tas esot kā radīts ekskursantiem, lai nofotografētos ūdenskritumam blakus. Imis tēlo, ka viņam ir fotoaparāts: uzliek divus pirkstus uz otras rokas plaukstas un izšauj pigu – knips! Vēlreiz un vēlreiz. Un visapkārt. Knips! Knips! Žēl, ka pa īstam nav aparāta. Tādas bildītes dabūt!

Pērses lejteces virzienā tuvu mums paceļas klinšu sienas, augsta un stāva. Krastā tādu klinšu ne mazums, tās balto gravas kuplajā zaļumā. Tālāk ūdensmalā guļ apjomīgi dolomīta bluķi, atšķēlusies no klints. Visa upes gultne pilna akmeņiem. Tie, kuri izslējušies no ūdens, straumes apšļakstīti, dzirkstī spožajā saulē.

Es skatos un skatos, brīnos un apbrīnoju, bet Vītolu bērniem te viss ikdienišķs. Kļāvusies ar lapotnēm kopā, veidojot zaļu aizkaru, tam cauri neko nevar redzēt.

Lilija nomet kleitu, paliek peldkostīmā. Kas tad nu? Sauļošanās? Tāpat kā ar mammu? Nē, Lillis saka, laiks mesties ūdenī. Kur tad? Tai šausmonīgajā krituma bedrē, kas mūsu priekšā? Citur tak seklums un akmeņi. Izrādās, Lillis grib tieši kritumā. Ārprāts!

– Šodien ne, – Ērika iebilst bez mazākā uztraukuma. – Velnēnam pirmajā reizē tas būs par traku. Tādā dziļumā. Aiz bailēm tūlīt noies dibenā. Ejam uz mazo ūdenskritumu, tur pilnīgi drošs.

Tāpat Pērsē ir divi ūdenskritumi? Nu ja, bet tas otrs tāds nieciņš vien esot, upes lejaspusē. Visātrāk tur varot nokļūt gar ūdens malu, bet tur visa zeme nosēta radžu drumslām, basām kājām – vui-vui. Iesim pa garāko ceļu.

Jākāpj atpakaļ augstajā krastā, tad parkā pa taku gabaliņu uz priekšu, garām kaut kādiem kapiem, kur pēc kapsētas neizskatās. Lilija rāda man

akmens riteņus, biezus un smagus, kuriem viducī izkalti krusti.² Viens ripulis uzsliets stāvus, divi plakaniski guļ zemē, apauguši man nepazīstamām puķītēm. Ziedi līdzīgi lauvmutītēm, tikai daudz, daudz mazāki, katrs no tiem divās krāsās – violetā un dzeltenā. Šo puķīšu te zem kokiem vesels klājiens. Tām jocīgs nosaukums – nārbuļi. Nāru buļļi? Hā! Vai tad Pērsē arī dzīvo nāras? Esmu dzirdējusi, ka jūrā. Un jūrā mīt arī jūras bullīši... Tādas domas man iešaujas prātā šai kapu vietā.

Laižamies atkal gravā. Krasts stāvs, bet ne pusi tik augsts, kā pie lielā ūdenskrituma. Šeit trepes nav ierīkotas. Kāpjam uzmanīgi, turēdamies pie kokiem. Vītolu bērniem tas tīrais nieks, viņi pirmie tiek lejā, bet man klājas grūti. Pie resnajiem stumbriem var tikai piespiest plaukstu, ne droši pieķerties. Ķeros pie zāļu kumšķiem, tie notrūkst. Zemē sabirušie srunguli dursta pēdas. Lilija un Ērika stiepj rokas pretī nepieradušajam pilsētas bērnam, bet Imants nešpetni mēļo:

– Kājīnas sametas, galvīna sagriežas, vui-vui-vui-vui...

Balamute. Viņš jūtas pārāks. Toties ūdenī es varu par Imantu pazoboties:

– Kas tad tā peld? Kulstīkla! Neplunkšķinies tik dikti!

Esam nokļuvuši tādā kā baseinā, it kā tieši bērniem paredzētā. Mazais ūdenskritums līdzīgs lielajam, varenajam vien tik daudz, ka arī šeit ūdens veļas pār dolomīta pakāpienu, tikai tas ir zems. Augšpus pakāpiena upe pilna straumes saveltiem akmeņiem, pat lāga bradāšana tur neiznāk, bet lejas pusē gluds pliņš. Lai baseins būtu dziļāks, vismaz līdz krūtīm, Vītolu bērni leļpusē savēluši akmeņu dambi. Jauki gan! Kā lielā vannā. Balta saule virs galvas, ūdens

²T.s. Jāņa kapi, arī zviedru kapi: XV – XVI gs. bruņinieku pieminekļi, atliekas no kādreizējās Kokneses /pie bruņinieku pils Daugavmalā/ Jāņa kapsētas. Tātad staigājam garām un pāri vēstures cilvēku kauliem? Bet kāpēc arheologi šo vietu netika izrakājuši? Varbūt ekskursantu ceļvežos ziņas par šo vietu ir nepareizas.

silts. Ja vēlies palīst zem krituma šļāces kā zem dušas, tad jāpaliecas, strūklas patīkami izpliķē muguru.

Lilija paņēmusi ziepju gabalu līdzī. Ak, kas par mazgāšanos! Abi ar Imantu bieži apziežam ģīmjus ar ziepju putām, aizķepinātām acīm spēlējam aklās vistiņas. Ar tādu apsēju nelūrēsi: ja paver plakstus, tūlīt ziepes kož acīs. Pēc tam skalojamies, ka šļakas vien šķīst. Ērika arī. Vien Lilijai nav pa prātam.

– Rimstieties, velni tādi, ļaujiet cilvēkam mierīgi nopeldēties!

Lillim te krietni par seklu, ar rokām var sasniegt grīdu, bet man pašā laikā. Kad notupstos, ūdens pāri galvai. Ērika māca mani zem ūdens līst vaļējām acīm. Iemet ziepju gabalu baseinā un liek to sameklēt – ar skatīšanos, ne ar tausti. Pēc tam taisām gredzenu: peldam pa apli viens aiz otra. Uz sacensību. Kurš pirmais piekūst, tam jāpieceļas, jāpaliek stāvēt. Protams, uzvar Ērika. Protams, Lilija nepiedalās. Tādā bērnu spēlītē. Neviens nav pabrīnījies, ka es protu peldēt. Vītolu bērniem droši vien liekas, ka visiem tā dabiska lieta.

Mazais ūdenskritums ir simtreiz, tūkstošreiz jaukāka peldu vieta nekā pie laipas iepretim Puķudruvām. Nedz meldri, nedz lēpes te pilnas pa kājām. Zālēm apaugusi vien niecīgā saliņa upes vidū. Tā sadala straumi divos zarojumos, kas apskalo saliņu. Te varu pa īstam izbaudīt savu kopību ar ūdeni, ar upes tecējumu, ar saules atmirdzu ūdenī, ar mīkstajām ēnām krastā, ar ūdens mirdzēšanu starp akmeņiem. Kad pārņēmusi laimes izjūta, tad neko tumšu sirds nelaiž klāt.

Aiz mazās saliņas paceļas stāvas klintis. Tas esot Bilstiņu krasts, Ērika stāsta. Klints augšpusē iepretim mazajam kritumam iztekot avots, no kura tuvējo māju iedzīvotāji ņemot dzeramo ūdeni. Lietainā laikā riskanti doties tam klāt, vairāki cilvēki paslīdējuši, novēlušies no klints, nositušies uz akmeņiem. Senākos laikos šo klinti izmantojuši pašnāvnieki, tīšuprāt metušies lejā. To

dzirdu pa ausu galam, tas neskar vairāk kā žigla ēna no čurkstes spārngala, kad putniņš pārlido Pērsi...”

NO KONRĀDA UBĀNA STĀSTĪJUMA

/vairāku autoru publikācijas presē 1978., 1984.g./

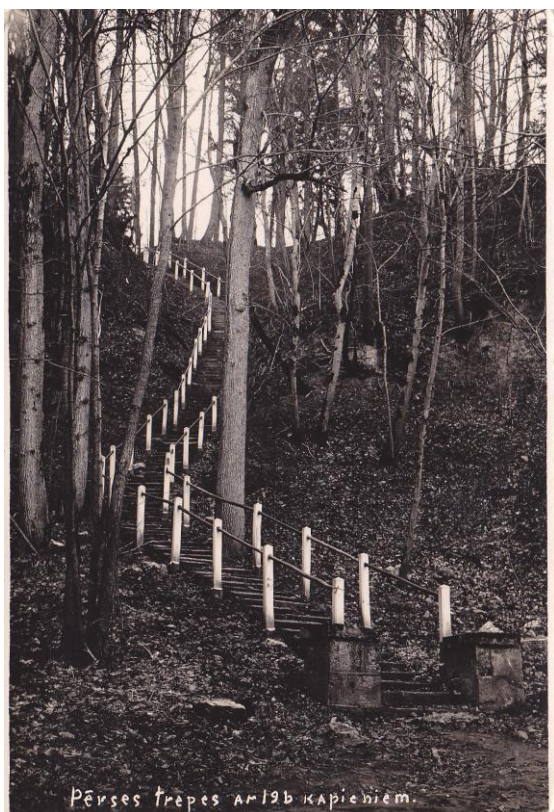
„Divdesmitajos gados cēlu Kokneses māju. Pats savām rokām, darbaspēka nebija. Kad sakarā ar hidroelektrostacijas būvi appludināja apkaimi, es sazāgēju paša stādītās Vāczemes egles un atvedu uz Rīgu. Te nu tās Ventspils ielā pie vārtniem pūst. „/Šo Pārdaugavas māju Ventspils ielā Ubāns slējis augšā 1923.gadā, tur nodzīvojis līdz mūža galam./

Kokneses māju Pērses un Daugavas satekā iepretim pilsdrupām vajadzējis nojaukt. Par to mākslinieks neesot zūdījis. Bet: „Tā birzīte! Es tur kādus simt bērzus sastādīju, jau lieli koki bija, un kam tos vajadzēja nocirst!”

„Pērse, tieši vecā Pērse ir tā, kur esmu visvairāk no sevis dabūjis ārā. Ar Koknesi es biju saaudzis... Pērses gravā esmu izjutis tādus zaļumus, tādas zaļo toņu pārejas, kādas nekur citur neesmu sastapis. Gravas dziļumā lapu smaragds bija neparasti spožs. ... Gandrīz vai katram kokam ir sava nianse. Es pat nespēju saprast, kā var dabā notikt tādas pārvērtības, kā var rasties tādas noskaņas. Saule kad sāk rietēt, kad tā grimst aiz kokiem un to lapotnes sāk zaudēt savu materialitāti, sākas tāda krāsu spēle, kas ir aizkustinoša.”

KĀPNES UZ PĒRSES GRAVU

Pie Pērses gravas šaurākās vietas visi celiņi izbeidzās, jo tālāk uz augšu labajā krastā sākās stāvas klintis, gar kurām varēja paiet tikai tad, ja ūdens līmenis bija ļoti zems. Tādējādi šajā gravas daļas posmā varēja iekļūt tikai no Pērses tilta Bilstiņu pusē vai pa mazo celiņu pret mazo ūdenskritumiņu tai pašā pusē. Tāpēc šis posms bija samērā nepieejams, noslēgts un vientulīgs – cilvēku maz apmeklēts – un bija saglabājis zināmu neskartu pirmatnību. Te krūmu biezokņos un veco koku dobumos netraucēti dzīvoja dažnedažādi putni. Tā bija pirmatnējā veidā saglabājusies pasaule apkārtējā kultūrainavā.

Ja gravas augšējā šaurākajā vietā, kur tālāk vairs celiņa nebija, mēs pārbristu upi, kas šeit bija piebārstīta lieliem un maziem laukakmeņiem, mēs nonāktu Pērses kreisā krasta plašajā līcī, ko no visām pusēm pusaplī ietvēra stāvās kraujas. Pašā austrumu stūrī no augšas nonāca radžu kāpnes ar 11 pakāpieniem, kuru augšgals vēl tagad redzams krastā virs ūdens. Pa tām, no lejas nedaudz pakāpjoties, varēja nonākt uz celiņa, kas gāja gar krasta ieloka stāvo krauju un noveda pie avota. Pirms Pirmā pasaules kara ūdens tecēja caur akmens lauvas muti, kas kara laikā aizgāja bojā. Pēc kara tēlnieks Voldemārs Jākobsons tur uzstādīja fauna galvu. No baseina pa cauruli tekošais ūdens lejāk darbināja mazu strūklaku – sievietes figūriņu – skulptūru „Salst” – dēvētu par Pērses meiteni, arī Jākobsona darinātu. Kādreiz pie avota bija izmūrēta atpūtas vieta ar jumtu, pēc kara jumts netika atjaunots.

PAVILJONS

Jānis Bleses savā grāmatā „Koknese” raksta, ka astoņstūrainis paviljons atradās gandrīz pie paša stāvā klinšu atseguma netālu no lielā ūdenskrituma. Šī paviljona attēls pirmo reizi publicēts 1866. gada Stefenhāgena Vidzemes albumā. Kā liekas, tas celts sakarā ar gaidāmo Krievijas ķeizara Aleksandra II ierašanos Koknesē 1862. gada 8. jūlijā. Kādreiz arī šo līci acīmredzot bija izgrauzusi Pērses straume, bet tas, jādomā, noticis ļoti sen, jo upes tecējuma līmenis šeit bija vismaz pusotra metra zemāks par līča līdzenuma virsmu. Šī līdzenuma pamatos bija tikai upes saskalojumi – oļi un smiltis, nekur neredzēja parādamies pamatiežus. Te auga veci koki, starp tiem arī divas vecas skukjmetes jeb, kā te teica, - Vidzemes egles.

Pērse

Tūlīt aiz paviljona sākās klintssiena, kas izbeidzās pie paša ūdenskrituma, tā ka, pienākot pie tā, dažkārt bija neiespējami uzkāpt tā augšpusē. Tad bija jāmeklē apkārtceļš. Gar paviljonu augšā atkal gāja celiņš, pa kuru ejot klinti varēja apiet. Šis celiņš un vēl pieminētās kāpnes bija vienīgās, pa kurām šeit varēja iekļūt līcī, citur visapkārt bija stāvas kraujas.

Vecākās paaudzes koknesieši stāsta, ka 20. gs. 30. gados netālu no paviljona notikušas zaļumballes, kurās spēlējuši vietējie muzikanti, bet lauku mājas saimnieces tirgojušas saldējumu un atspirdzinājumus.

PĀRCELTUVE PIE DAUGAVAS

Koknesē, 20. gadsimta 20. – 30. gados darbojās pārceltuve. Par to liecina fakti, kas minēti dažādos tā laika preses izdevumos un vecākās paaudzes atmiņās. Visvairāk to izmantoja tūristi, lai iepazītu Daugavas krastu skaistumu.

Izdevumā „Sociāldemokrāts” 1922. gada 30. jūnija numurā minēts gadījums, ka vietējais prāmja turētājs naktī uz 26. jūniju vairākkārt atteicies publiku celt pāri Daugavai, lai gan pēc noteikumiem tam jāceļ pāri uz katru pieprasījumu un par noteiktu cenu. Pateicoties Līgo svētkiem, otrpus Daugavas bija daudz ekskursantu – Staburaga apmeklētāju – tā kā šāda pārcēlāja rīcība radīja

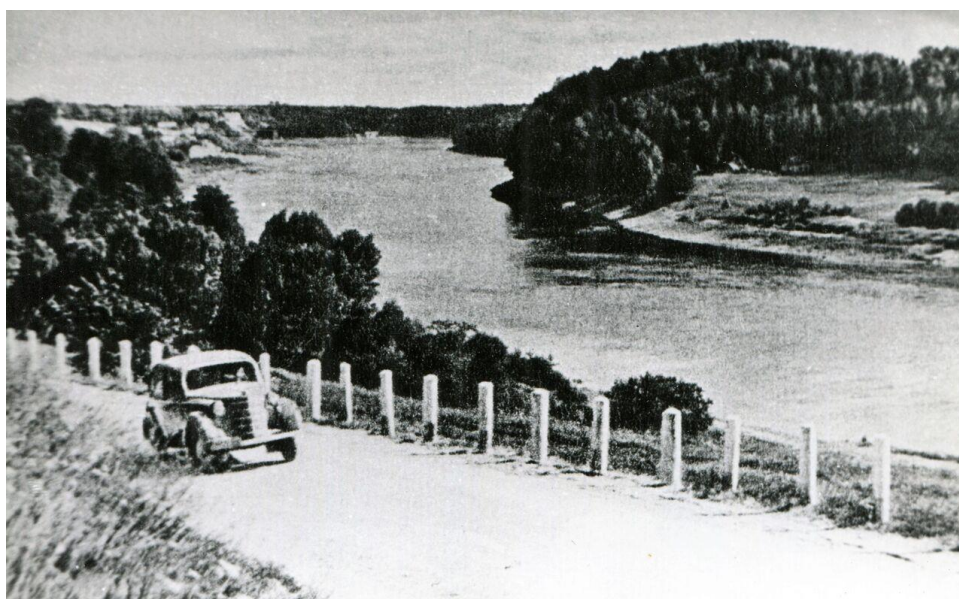

vairākus starpgadījumus.

Savukārt 1936. gada 27. jūnija „Jaunākajās Ziņās” rakstā „Laivu piestātne pie Staburaga” uzsvērts, ka Jūrniecības departaments pabeidzis ierīkot laivu piestātnes stekus ar platformām Daugavā pie Staburaga, Kokneses un Pļaviņām. Pie Staburaga uzcelti 80 metrus gari, bet pie Kokneses 60 metrus gari un pie Pļaviņām 20 metrus gari koka steki tūristu laivu piestāšanai.

LIELCEĻŠ RĪGA- DAUGAVPILS

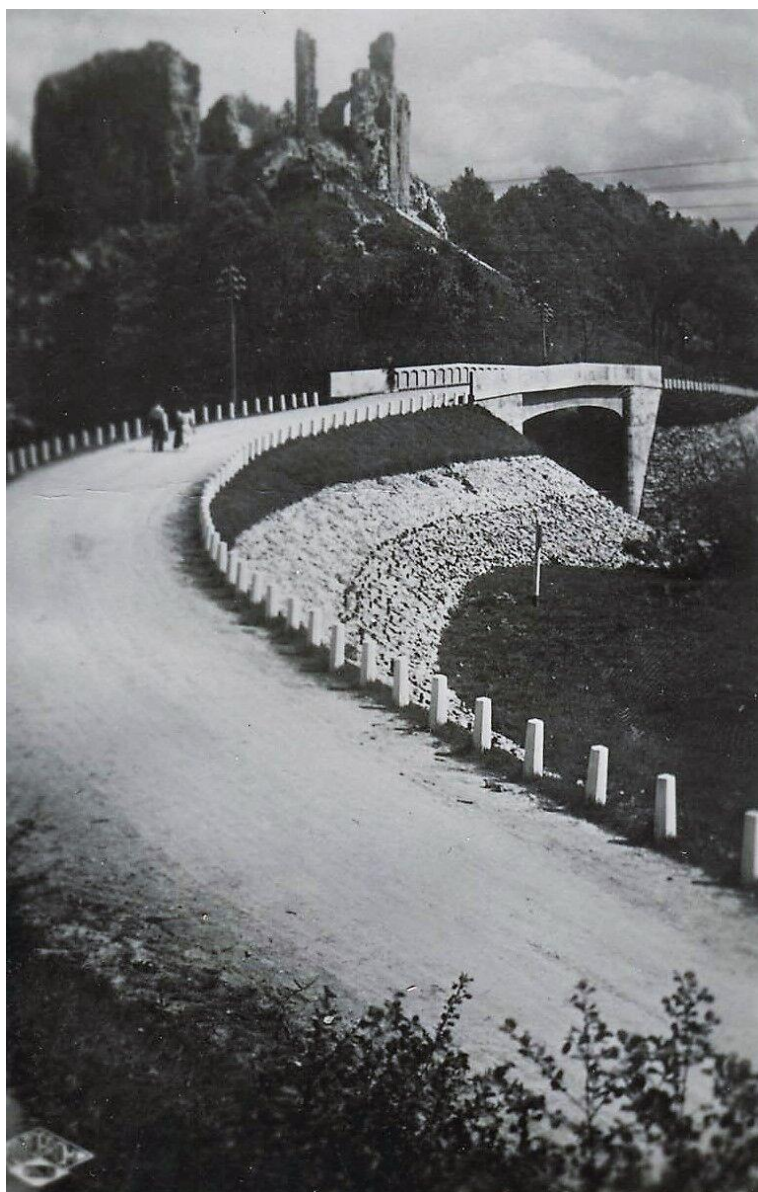
Gar Kokneses pilsdrupām gāja Rīgas-Daugavpils lielceļš. Gandrīz pie pašām pilsdrupām bija mājas „Zvejnieki”, kā stāsta, muižas celtas, tieši lai tur dzīvotu zvejnieks, kas apgādātu muižu ar zivīm. Ap mājām bija lieli ozoli, stādīti ar nolūku, lai pasargātu ēkas no pavasara ledus blāķiem, kas ne vienu reizi vien nolieca dārzā jaunās ābelītes un nolauza vecās. Ap gadsimtu Rīgas – Daugavas – Vitebskas maģistrāles ceļš, vēlāk šoseja gāja pa leju, pa Daugavas pirmo virspalu terasi ar skaistu loku pāri Pērsei zem Kokneses pilsdrupām, gar vēsturisko Kokneses krogu ceļu krustojumā.

Ceļu krusta nebija, bet ceļotājiem krustojums sanāca, jo te bija pārceltuve (prāmis) uz pretējo krastu. Kad Daugava pavasarī izgāja no saviem krastiem, svarīgo maģistrāli dabas spēki uz kādu laiku slēdza. Labākajos gados ūdens cēlās tikai līdz ceļam, biežāk tas uzkāpa vismaz līdz sliekšnim, citus gadus līdz logiem, bet niknākajos plūdus pat līdz jumtam. Tomēr simtgadīgais krogs, mūrēts no rupjiem laukakmeņiem, visus ledus kalnu triecienus izturēja. Uz kroga sienas bija ievilkta dažādas atzīmes – cik tālu palu līmenis katrā gadā aizsniedzies. Gadījās, ka spēcīgāki ledus sastrēgumi sadragāja balto skaisto tiltu pār Pērsi, bet krogs izturēja. Tagad visa šī ainava ir 40 metrus dziļā dzelmē.

TILTS PĀR PĒRSES UPI

Rīgas-Daugavpils lielceļam pie pilsdrupām bija tilts pāri Pērsei. Pirms Pirmā pasaules kara tas bija celts uz stipriem mūra balstiem. Diemžēl plūdus vairākkārt tika norauta un aiznesta koka virsdaļa. Pēc kara vēl bija atlicis viens mūra balsts, bet to nojauca 1935. gadā, būvējot jauno dzelzsbetona tiltu. Tilts bija 40 m garš, 7 m plats un izmaksāja 80 000 latus. To nez kādēļ uzspridzināja, sākot applūdināšanu. Pirms tam satiksme pār Pērsi noritēja pa koka tiltu uz koka „āžiem”, kuru gandrīz katru gadu vajadzēja celt no jauna, jo to parasti aiznesa Pērses ledus vai Daugavas plūdi.

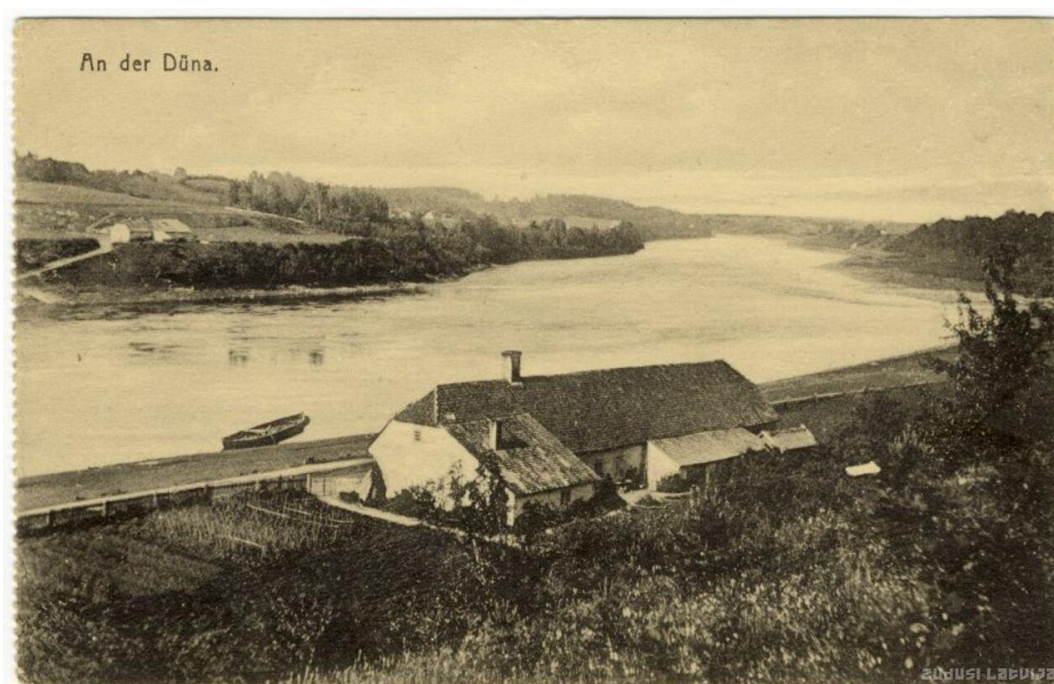
Izdevumā „Rīts” 1935. gada 15. septembrī publicēts raksts „Nodots lietošanā lielais Pērses tilts” teikts, ka 14. septembrī atklātais tilts lieliski varēs kalpot Pļaujas svētkiem, kuri Koknesē norisinājās 1935. gada 13. oktobrī.

Publikācijā rakstīts: „Ap plkst. 18 pie goda vārtiem pulcējās apkārtējie iedzīvotāji ar Kokneses pagasta vecāko Ūsiņu priekšgalā, lai sagaidītu satiksmes ministru B. Einbergu. Plkst. 17,30 no Rīgas ieradās šoseju un zemesceļu departamenta direktors Melnalksnis, tehniskās pārvaldes priekšnieks Silenieks,

tiltu daļas vadītājs Zālīte, 1. rajona inženieris Robežgruntnieks un Rīgas apriņķa vecākais Zvaigzne.”

STŪRES KROGS

No laukakmeņiem celtā mūra ēka - Stūres krogs atradās ceļa stūrī Daugavas krastā, kur ceļš no Daugavas asā leņķī pagriežās pa Helēnas upīti zemes iekšienē. Aiz kroga tālāk ceļmalā bija Stūreslejas, kur savā laikā dzīvoja muižas mēbeļu galdnieks Jostsons. Pa labi no Stūres kroga atrodas Kokneses pilsdrupas.

LAIVU UN KUĢIŠU SATIKSME

Koknesē 20. gadsimta 20. un 30. gados darbojās laivu un kuģīšu satiksme tūristu vajadzībām.

Izdevumā „Rīts” 1937. gada 30. aprīlī publikācijā „Kas uzņemsies tūristu pārvadāšanu pa Daugavu” atklāts, ka tā gada vasarā starp Koknesi un Staburagu iekārtos pastāvīgu tūristu motorlaivas satiksmi pa Daugavu.

Avīzē „Latvijas kareivis” 1937. gada 5. jūlijā „Jaunbūvēta tūristu motorkuģa „Koknese” pārbaude” uzsvērts, ka Jūrniecības departamenta sevišķa lietpratēju komisija ar vecāko inženieri J.Eglīti, kuģu būvinspektoru inženieri J.Zaķi un Rīgas ostas inženieri K.Lejnieku priekšgalā veiks izmēģinājuma braucienu pa Daugavu ar jaunbūvēto tūristu motorkuģi „Koknese”, kas uzbūvēts a/s „Vairogs” kuģu būvētavā Daugavgrīvā. Jaunais, sevišķi modernais kuģis būvēts tūristu pārvadāšanai starp Koknesi un Staburagu. Motorkuģis „Koknese” ir 20 metrus garš, 4,3 metrus plats un tā iegrimē ir pie pilna braucēju skaita tikai 0,70m. Uz

kuģa ērtā klaja ir vieta 100 tūristiem un tas ir ātrākais Latvijas tirdzniecības flotes kuģis.

Izdevumā „Jaunākās Ziņas” 1937. gada 29. jūlijā aprakstīta tūristu kuģa „Koknesis” darbības uzsākšana Daugavas ūdeņos: „Uz piestātnes laipām, krasta un laivas bija pulcējušies apkārtnes iedzīvotāji. Rīgas viesus sagaidīja Jēkabpils apriņķa pašvaldību vec. P. Prikulis, Kokneses pagasta vecākais P. Ūsinš, Selpils pag. vec. J. Laucinš, Seces pag. vec. F. Varens, Pļavinu pils. galva P. Lācītis, Rīgas apriņķa 4. iecirkņa priekšsēdētājs A. Feldmanis u. c. vietējas amatpersonas. No galvaspilsētas svinībās ieradās valsts prezidenta pārstāvis LDK vicepriekšsēdētājs K. Kochs, valsts kontroliera vietnieks K. P i e g a z i s, citas amatpersonas un preses pārstāvji. Finanšu ministra un jūrnieceības departamenta vārdā direktors K. Purns nodeva jauno motorkuģi sabiedrisko lietu ministrijai, paskaidrodams, ka „Koknesi” pēc jūrnieceības departamenta zīmējumiem un aprēķiniem sabiedrisko lietu ministrijas uzdevumā būvējusi akc. sab. Vairogs”. Kuģis izmaksājis 56.000 ls. Tas ir jauns un ērts satiksmes līdzeklis, lai viegli varētu piekļūt mūsu dzimtenes skaistākajām vietām pie Kokneses un Staburaga. Tūrisms ir liels dzimtenes mīlestības faktors. Apceļojot dzimto zemi, ar to iepazīstoties tuvāk, mācās mīlēt un cienīt savu dzimteni. Šim nolūkam kalpos arī „Koknesis”.”

TŪRISMS KOKNESĒ

Daugavas senleja ar vietām atsegtām klintīm, steidzīgā Pērse kraujajos krastos, Helēnas upītes grava un citi skaisti dabas skati jau 19. gadsimta otrajā pusē uz Koknesi vilināja tūristus un atpūtniekus. Pavasaros Pērse pārvērtās šņācošā kalnu upē, raudama no krastiem klinšu bluķus, bet vasarā ieplaka dziļi krastos

un atsedza skaisto Latvijas ūdenskritumu, līdz kuram bija jānokāpj 121 pakāpiens pa dolomīta akmeņu kāpnēm. Savukārt Daugavas augstajā krastā līdz pilsdrupām veda no akmeņiem veidoti 156 pakāpieni. Apkārtnes skaisto dabu agrāk dēvēja par otro Šveici.

1861. gadā atklātā dzelzceļa līnija atvieglināja nokļūšanu Koknesē un veicināja tūristu un atpūtnieku pieplūdumu.

Koknesi kā atpūtas vietu līdz Pirmajam pasaules karam lielā mērā kavēja vasarnīcu trūkums. Vietējais muižas īpašnieks ne par kādu naudu nepārdeva zemi vasarnīcu un tirgotavu ierīkošanai. Daži, sevišķi vācu tautības pilsoņi, nopirka zemes gabalus no Bilstiņu muižas īpašnieka un uzcēla vasarnīcas uz pretējā Pērses krasta. Mazturīgākie „vasaras kungi” apmetās pie apkārtējiem zemniekiem. Arī daži turīgāki zemnieki īsi priekš kara sāka celt vasarnīcas uz saviem zemes gabaliem. 1913. gadā reģistrēts ap 5000 atpūtnieku. Daudzi mitinājušies arī apkārtējās lauku mājās, dzirnavās, krogos.

Pirms Pirmā Pasaules kara Pērses krasta bijušas saceltas vasarnīcas „Pansion”, „Waldhof”, „Willa Rütli”, „Willa Gelinck”, par ko vēsta senas fotogrāfijas.

Bilstiņu muižas pusē pie Daugavas kraujas bijusi pansija „Schweizerhaus”. Tā bijusi liela ēka, celta Šveices stilā un minēta 1887. gadā „Ceļvedī pa Daugavas ieleju”. Tā piederējusi muižai un to tāpat kā citas vasarnīcas nopostīja Pirmajā Pasaules karā.

Helēnas upītes krasta veco Maskavas krogu pārbūvēja par labiekārtotu tūristu mītni.

20.gs. 30. gados Koknese bija izaugusi par dārzniecību un vasarnīcu pilsētu.

Tāpat kā gleznotāja K.Ubāna „Ubānus”, tēlnieka R.Maura „Ūpjus”, tiesu palātas prokurora „Circeņus” nojauca arī daudzas citas mājas, būvējot spēkstaciju.

Tūrisma veicināšanai 30. gados vasarās maršrutā Rīga-Koknese-Pļaviņas kursēja tūristiem paredzēts vilciens, kuru dēvēja par izpriecu vilcienu. Izdevumā „Latvijas kareivis” 1933. gada 15. augusta numurā publicēts: „Pirmajā izpriecu vilcienā 1933. gadā uz Koknesi un Pļaviņām devās 900 pasažieri 10 vagonos. Par uzjautrinājumu gādāja skaļruņi, radio mūzika un restorāna vagoni. Nonākot Pļaviņās, lielākā pasažieru daļa devās uz Daugavu, lai sēstos laivās un dotos uz Koknesi. Šis izpriecu vilciens guva lielu atsaucību un braucēju skaits arvien pieauga un vēl pēc diviem gadiem palielinājās vagonu skaits un uz Koknesi jau devās 1800 tūristi. Izdevumā „Rīts” 1938. gada 30. augustā minēts fakts, ka motorkuģis „Koknesis” starp Koknesi un Staburagu pārvadājis 2816 tūristus.

SVĒTKI KOKNESĒ

Plaujas svētki

1935. gada 13. oktobrī pirmie Latvijas plaujas svētki notika Koknesē. Svētkus rīkoja Latvijas Lauksaimniecības kamera, saglabājusies svētku programma ar 12 daļām. Tajos piedalījās 25 kori (ieskaitot astoņus vietējos no apkārtējiem pagastiem). Svētki sākās jau trijos naktī, kad pilsdrupās iededza ugunsiskus. Orķestri spēlēja un dziedātāji skandēja tautasdziesmas. Valsts prezidentu A. Kviesi un Ministru prezidentu K. Ulmani sagaidīja ar dziesmām 10 no rīta laukumā aiz Maskavas kroga jeb „Saulēm”, kur bija izveidots laukums ar improvizētām novadu sētām. Notika parāde, pēc tam apbalvošana. Sekoja zemnieku pārstāvju zvērests, ko deva Kurzemes, Zemgales, Vidzemes un

Latgales pārstāvji. Sekojošā koncerta tēma bija „Apjumības”. A. Kvieša runas laikā atskanēja 21 artilērijas zalve un notika lidmašīnu parāde.

Svētkiem par godu pāri Daugavai tika uzbūvēts pontonu tilts, 27 vilcienu sastāvi veda svētku dalībniekus par pazeminātām cenām, dalībnieku rīcībā bija 500 vieglās un tikpat smagās automašīnas ar soliem, tūkstošiem velosipēdu. Vistālākā maršruta biļete uz Liepāju maksāja trīs latus, uz Zilupi – divus latus un sešdesmit santīmu.

Pļaujas svētki plaši aprakstīti izdevumā „Rīts” 1935. gada 14. oktobra numurā: „Svētki, kādus latvju tauta nav piedzīvojusi un Latvijas valsts nav pieredzējusi. Aizvakardienas lielie Pļaujas svētki pēc sava apmēra un apmeklētāju skaita bija grandiozākie svētki, kādi jebkad sarīkoti. Šie svētki vel lieku reizi pierādīja to vienotības un vienprātības garu, kāds valda tautā. Uz svētkiem nepieredzēti kuplā skaitā bija ieradušies apmeklētāji ne tik vien no tuvākās apkārtnes un Rīgas, bet arī no visattālākiem valsts stūrīšiem. Tas izskaidrojams arī ar to, ka sestdien Koknesē notika gada tirgus. Jau no paša rīta Kokneses stacijā valdīja tāda kustība, kāda tur nekad vel nav piedzīvota. Stacijā iebrauc vilciens pakal vilcienam. Brauc karavīru vienības ar karogiem priekšgalā; brauc aizsargu pulki, studentu organizācijas, mazpulki, skolu jaunatne un t. t. Visas šīs milzīgās tautas masas plūst svētku laukuma virzienā. Visu sejas atspoguļojas prieks un liela sajūsma. Sajūsma un prieku vēl vairāk pastiprināja krāšņais apvidus un labais laiks, kāds bija pieturējies sestdien un svētdien. Visas apkārtējās saimniecības nakti no sestdienas uz svētdienu ir bāztin piebāztas ar ļaudīm. Visus tomēr viņas uzņemt nevar un tādēļ daudziem jāpaliek brīvā dabā. Šis apstāklis tomēr nebūt netraucē tautu apmeklēt apkārtnes skaistākos stūrīšus, kuri gaišā mēnesnīcā un elektrisko spuldžu spilgtā apgaismojumā izskatās vēl

krāšņāki, vēl varenāki. Ir arī ko apskatīt un apbrīnot. Lielākā daļa iebraucēju apmeklē Pērses ūdenskritumu, Staburagu, vecas pils drupas, kuras iluminatoru gaismā atstāj tiešām neizdzēšamu iespaidu. Beidzot visi steidz apskatīt arī sapieru, speciāli svētku gadījumā būvēto «laivu» tiltu. Jauno tiltu gan viena, gan otra virziena ir pārgājušas apmēram 25.000 personas. Svētku ievadījums sākas jau svētdien plkst. 3 no rīta ar dižsārtu dedzināšanu un dziesmām pilskalnā. No šī brīža svētku gaviļes un sajūsma arvienu pieaug, lai sasniegtu savu augstāko pakāpi brīvdabas izrādes laikā. Kokneses stacijā no plkst. 4,20 rīta vilcieni pienāk tagad jau ik 12 minūtes. Visi celi ir braucēju un gājēju pārpildīti. Viss šis ļaužu plūdums steidz svētku laukuma virzienā, kur jau ir viss sakārtots viesu uzņemšanai. Vispirms visu uzmanību saista brīvdabas izrādes skatuve ar impozanto svēto kalnu, Ražena saimnieka ēkām un tml. Pa labi no skatuves atrodošos uzkalnu ietver milzīgiem burtiem rakstītais uzraksts: «Vienosimies uzticībā vadonim». Uz šosejas, abos svētku laukuma galos, celti goda vārti. Otrpus ceļam uzcelta valdības ēka, atsevišķo novadu ēkas, pasta ēka, daudzas citas ēkas, kioski un bezgalīgas telšu rindas. Visu to sedz sarkanbaltsarkano karogu jūra. Valsts Prezidenta un ministru prezidenta ierašanās svētkos pēc iepriekšējas dienas stiprajam lietus gāzēm, svētdien Koknesē no paša rīta spīdēja saule un valdīja jauka rudens diena. Jau nakts stundas neskaitāmi svētku dalībnieki plūda uz Koknesi gan vilcienos, gan pa zemes ceļiem. Plkst. 10 Pļaujas svētkos ieradās Valsts Prezidents A. Kviesis, ministru prezidents K. Ulmanis, ministru prezidenta biedrs M. Skujenieks, kara ministrs ģenerālis Balodis un valdība pilnā sastāvā, armijas komandieris ģenerālis B e r k i s, armijas štāba priekšnieks ģenerālis Hartmanis, aizsargu priekšnieks pulkvedis-leitnants Prauls un daudzi goda viesi. Rīgas apgabala garnizona priekšnieks ģenerālis Virsaitis, Liepājas apgabala garnizona priekšnieks ģenerālis Damkers,

Pļaviņu apgabala garnizona priekšnieks ģenerālis K r u s t i n š, Daugavpils apgabala garnizona priekšnieks ģenerālis Bangerskis, apgādes pārvaldes priekšnieks ģenerālis Ruskevics, robežsargu brigādes komandieris pulkvedis Bolšteins un ļoti daudzi citi virsnieki tāpat jau bija ieradušies svētkos. Klāt arī visai kupla skaitā diplomātiskā korpusa priekšstāvji. Lielais svētku laukums ļaužu pārpildīts. Pie Vadoņa arkas abus Prezidentus sagaidīja karaspēka un aizsargu goda sardze. Parādes kārtībā bija nostājušies 5. Cēsu kājnieku pulka karavīri un 5. Rīgas aizsargu pulka aizsargi, bet pie tilta Sapieru pulka vienības: Karogiem izgreznotos vārtos bija nostājies vads kareivju un aizsargu, ka arī koris, kas abus Prezidentus un valdību apsveica ar dziesmu «Mēs suminām Tevi, tautas vienotāj». Aiz vārtiem pa labi stāvēja mazpulki un strādnieku arodbiedrības ar karogiem, bet pa kreisi — Latvijas lauksaimniecības kamera. Prezidentiem un valdībai ierodoties, atskanēja fanfaru skaņas. Augstos viesus apsveica Lauksaimniecības kameras vicepriekšsēdētājs prof. P. L e j i n š. Visu Latvijas pagastu sveiciens Augstos viesus uzrunāja Latvijas vecākais pagasta vecākais 73 g. v. Kandavas pag. vecākais B e i m a n s: «Augsti godātais Valsts Prezidenta kungs, ministru prezidenta kungs un ministru kungi! Mūsu tauta ir bagāta dažādām skaistām un vērtīgām gara mantām, ko mēs kā dārgu mantojumu esam saņēmuši no saviem senčiem, šo gara mantu krājumā ir arī mūsu dažādie svētki un viņu svinēšanas tradīcijas, kas nekad nav mitējušās vilkties cauri mūsu tautas dzīvei gan viņas baltās, gan nebaltās dienās. Pie šādiem svētkiem pieder arī Pļaujas svētki, kurus mēs, lauku arāji, ik gadus savas sētās svinam klusi, bet jūsmīgi, kopā ar saviem kai miņiem un draugiem, priecādamies par smagā darbā gūtiem panākumiem un nesdami pateicību Dievam par to svētību, kura nekad nav atrauta arāja darbam. Bet šos Pļaujas svētkus, kurus šodien svinam šeit Koknesē, svinam daudzkārt jūsmīgāk un ar lielāku prieku, jo šie ir

pulcināti arāji no visiem mūsu valsts apgabaliem un novadiem, pie kam kā brīva no svešām varām un politiska ienaida atbrīvota, un vienota tauta, lielā darba saime. Mūsu svētku prieku un sajūsma padara lielāku un pilnīgāku arī tas, ka mūs šie pulcinājis tas vīrs, kura sirds vienmēr un viskarstāk pukstējusi par mūsu dzimto zemi un mūsu tautu — tas ir mūsu tautas lielais vadonis Ulmaņa kungs, kurš arī mūs mācījis mīlēt Latviju un latvju tautu ar to mīlestību, kura nekad nebeidzas; kurš pats dziļi ciena Latvijas zemes arāja darbu un to goda cēlis un mācījis arī citiem šo darbu cienīt.

Apmeklētāju skaits pārsniedzis 100. 000 Latvijas zemnieku pacilātībā noritēja šie pirmie kopējie pļaujas svētki un beidzās tikai vēlā naktī. Vilciens pēc vilciena aizveda uz visām Latvijas malām lielās svētku dalībnieku saimes tūkstošus, visi apkārtējie ceļi bija pārpildīti mājup braucējiem. Pēc svētku rīcības komitejas datiem, zemnieku pļaujas svētkos pārdots pāri par 110.000 ieejas biļešu. Daudziem tūkstošiem svētku tiešo dalībnieku ieejas biļetes nebija vajadzīgas,

biļetes nebija jāiegādājas «darba parādes» dalībniekiem, aizsargiem un aizsardzēm u. c. aktīviem dalībniekiem.”

Aviācijas svētki

1938. gada izdevumā „Spārnotā Latvija” rakstā „Aviācijas svētki Koknesē” minēts, ka 28. augustā trīs aizsargu aviācijas lidmašīnas un 1 LAK lidmašīna devās uz Koknesi, lai piedalītos turienes aviācijas svētkos. Plašā lidošanas programmā bija uzņemti arī ačgārnīgie lidojumi un lidojumi ar apstādinātu motoru, kurus ar parastu veiklību izpildīja aizsargu lidotāji. Svētku noslēgumā aviācijas lidotājs K. Strazdiņš izlēca ar izpletņiem no neliela augstuma izsaukdams skatītājos lielu sajūsmu. Programma, kuru vadīja aviācijas priekšnieka palīgs kapteinleitnants Dimza noslēdzās tikai vēlā vakarā, kad bija izvizināti vairāki desmit koknesieši, kas savu skaisto dzimtenes apvidu pirmo reizi skatīja no putna lidojuma. Svētkus ievadīja LAK Kokneses noaļas priekšnieks J. Dakteris un apsveikuma runu teica LAK priekšnieks L. Pillups nododot arī padomes priekšsēdētāja Satiksmes ministra inženiera. B. Einberga sveicienus.”

Kokneses dziesmu svētki

Dziesmu svētki Koknesē notika 1929., 1931., 1932., 1933., 1934. gadā. Šie koru svētki notika jūlija vidū. Svētku iniciatore 30. gados bija Kokneses kultūras biedrības valde. Tās locekļi: P. Talle, O. Staune, P. Šampāns, B. Priedītis, Bremze, valdes priekšsēdētājs Kārlis Sproģis. Virsdiriģenti: prof. J. Kārklīšs, K. Martinovskis un K. Gailītis. Dziesmu svētkus sāka ar gājieni no kultūras nama uz Ev. luterisko baznīcu, kur tos ievadīja ar svinīgu dievkalpojumu, ar kopkora un apvienotā orķestra piedalīšanos. Pēc tā notika koncerts parkā un noslēgumā – zaļumballe. Parasti svētkos piedalījās astoņi kori ar 350–400 dziedātājiem. Tie bija: Aizkraukles draudzes koris (diriģents J. Freibergs); Jaunjelgavas amatnieku

biedrības koris (diriģents E. Dālmanis); Jēkabpils izglītības biedrības koris (diriģents Vidulejs); Kokneses kultūras biedrības koris (diriģents K. Martinovskis); Seces jaunatnes koris (diriģents P. Lapsiņš); Stukmaņu (Pļaviņu) kultūras biedrības koris (diriģents J. Skudra); Viskāļu kultūras biedrības koris (diriģents J. Kalniņš); Krustpils kultūras biedrības koris (diriģents Vidulejs). Apvienotajā pūtēju orķestrī ir: Kokneses kultūras biedrības pūtēju orķestris; Krapes aizsargu pūtēju orķestris; Sēlpils pūtēju orķestris; Staburaga pūtēju orķestris (virssdiriģents Jēkabpils ģimnāzijas skolotājs Vidulejs). 1932. gadā trešajos Kokneses Dziesmu svētkos ir viesi – Rucavas koris diriģenta Krīgena vadībā, Nīcas koris diriģenta Kokļa vadībā un vēl divi kori no Liepājas, par kuriem diemžēl sīkākas ziņas nav saglabājušās.

BILSTIŅU PROFESORU KOLONIJA

Agrārās reformas laikā 1923. gadā kādreizējās Bilstiņu muižas zemes Pērses labajā krastā pie ietekas Daugavā tika piedāvātas privātai apbūvei Latvijas Universitātes

mācībspēkiem valodniekiem Jānim Endzelīnam, Ernestam Blesem, Annai Ābelei un Pēterim Ķikaukam, vēsturniekiem Augustam Tentelim un Francim Balodim, brāļiem – juristam Kārlim Dišleram un ķīmiķim Ernestam Dišleram. Jau kopš 19. gs. šī vieta bija pazīstama ar savu gleznaino dabu: Bilstiņu muižas parks, Pērses upīte, kas laužas cauri klinšainiem dolomīta krastiem un veido ap trīs metrus augstu ūdenskritumu, dabisks angļu tipa Kokneses muižas parks Pērses kreisajā krastā, majestātiskas viduslaiku pils drupas un plaša Daugavas ielejas panorāma skatā no senā pilskalna. Baudīt šo krāšņumu vasaras brīvdienās izvēlējās pieci

no iepriekš minētajiem Latvijas Universitātes profesoriem. Vēl jāpiemin daži citi izcili vīri, kuru dzīve 20. gs. 20.–30. gados arī bija saistīta ar Bilstiņiem.

Gleznotājs Konrāds Ubāns šeit bija uzcēlis savus „Ubānus”, bet tēlnieks Riņhards Maurs mazo pasaku namiņu – „Ūpjus”, savukārt Latvijas armijas ģenerālis Rūdolfs Bangerskis izvēlējās no Pirmā pasaules kara drupām atjaunot Bilstiņu dzirnavas un tām līdzās uzbūvēt tiltu un māju sev un dzirnavu kalpotājiem. 30. gadu otrajā pusē Circeņu mājas Bilstiņos sāka sev būvēt Latvijas Republikas virsprokurors Aleksandrs Stiprais. Vietējie iedzīvotāji izcilību apdzīvoto rajonu mēdza dēvēt par profesoru koloniju.

Vieni no pirmajiem profesoru koloniju sāka apdzīvot jurists, rakstnieks un savulaik arī Latvijas Saeimas deputāts Kārlis Dišlers ar dzīvesbiedri dramaturģi Minnu Dišleri un bērniem. Viņi bija iegādājušies karā stipri nopostītās Bilstiņu muižas dzīvojamo māju. Atjaunošanas darbi tika uzsākti 1928. gadā. Neskatoties uz būvdarbu troksni un putekļiem, jau pirmajā vasarā jaunie saimnieki ar abiem bērniem – Induli un Ilgu apmetās tobrīd vienīgajā daudzdzīvokļu mājā.

apdzīvojamā istabiņā. Minnai Dišlerei Koknese bija dzimtais pagasts. Viņas vecāku kuplās Vīksnu ģimenes mājas Bormaņu „Mazūzēni” atradās tikai astoņu kilometru attālumā no Bilstiņiem. Jau 1929. gadā atjaunošanas darbi bijušajā muižas namā iegāja finiša taisnē. Profesora dēls Indulis Dišlers atceras, ka „cunftīgi mālderī krāsoja telpas no augšas līdz apakšai” un mājai tika dots jauns vārds – „Sauleskalns”. Pēc jauno īpašnieku atzinuma, šī vieta bija „īsta ērgļa ligzda augstumā augstajā Pērses krastā pretim Kokneses pilsdrupām. Uzkāpt, jo sevišķi pa krasta stāvajām kāpnēm – vairāk kā 100 (ja nemaldos 129) pakāpieniem, padzīvojušiem cilvēkiem sagādāja ne jau mazas grūtības. Kokneses pusē taciņas gar senlejas malu bija lēzenākas. Ar laiku ģimenes ļaudīm un ciemiņiem ceļu no stacijas līdz „Sauleskalnam” vieglāku darīja radnieka Kārļa Irbes zirdziņa Makša vilktā līnijdroška. Neskaitot radus, īsākās un garākās vizītēs Bilstiņos ieradās tēva un mātes draugi un darba biedri, rakstnieki, diplomāti, juristi.

Gandrīz vienlaicīgi – 1929.gada vasarā namu celtniecību Bilstiņos uzsāka valodnieki Ernests Blese un Jānis Endzelīns. E. Bleses māju bija izprojektējis arhitekts Pēteris Kundziņš, bet celtniecības darbos tika pieaicināti vietējie amatnieki, galvenais meistars – Teodors Kalniņš. Par kokmateriālu un akmeņu sagādi aizvadītajā ziemā pēc profesora lūguma jau bija parūpējies Kokneses mežzinis Ešerts. Citus celtniecībā nepieciešamos materiālus sagādāja ar vietējā veikalnietā Debela līdzdalību. Bet logi un durvis tika darinātas Rīgā un atsūtītas uz Koknesi pa dzelzceļu. Darbi Bleses jaunbūvē ritēja uz priekšu diezgan raiti, taču neizpalika arī nepatīkami pārsteigumi un kļūdu labošana. Gadījās, ka pēc kāda laika T. Kalniņš bija pamanījis, ka mūrnieki mājas pamatus nav veidojuši zem pareizā leņķa un mūrēšana bija jāveic par jaunu. Tad arī pie Dienvidu stūra pamatos tika iemūrēta skārda kastīte ar dokumentiem par mājas iemītniekiem,

daži sudraba naudas gabali un no „Bībeles” rakstīts citāts: „Ja Tas Kungs to namu neuztaisa, tad cilvēks darbojas velti, kas pie tā strādā.” No saimnieku puses celtniecības darbu galvenā rīkotāja bija profesora dzīvesbiedre Mīla Blese. Ernests Blese šajā vasarā bija ļoti aizņemts dažādos darba pienākumos, nācās arī gatavoties un doties uz nozīmīgu valodnieku - 77konferenci Kopenhāgenā. Mīla Blese ar bērniem pa vasaru bija apmetusies netālaļās dzirnavnieka Bangerska „Mētrās”. Līdz ar mājas celtniecību profesora dzīvesbiedre kopā ar kalponi Annu un bērniem daudz strādāja, sakopjot topošā nama apkārtni un gatavojot zemi dārzam. Apkārtnes iekārtošanas darbos par padoma devēju no Rīgas tika ataicināts kāds radnieks un dārzkopības speciālists Floriāns Beimanis. Nopietnā attieksme dārza jautājumos laikam gan nebija nejauša. Profesora Bleses tēvs savulaik bija bijis atbildīgs darbinieks Reimera dārzniecībā Rīgā, pēcāk – ilgus gadus Ezeres muižas galvenais dārznieks. Var pat teikt, ka dabas mīlestība un

izpratne šajā dzimtā bija pārmantota ar gēniem.

Jāņa Endzelīna māju būvēja kāds uzņēmējs no Jūrmalas. Tā atrodas gandrīz līdzās Bleses „Laimoņiem”, nedaudz tuvāk Pērses ietekai Daugavā. Lai gan būvdarbi šajā vietā tika uzsākti vēlāk, spāru svētki ar zaļu kroni jumta galā tika nosvinēti kādu dienu ātrāk. Sacensība un sāncensība abu profesoru attiecībās laikam gan valdīja visās jomās. Darba gaitās universitātē Blese un Endzelīns satikās diendienā, un profesionālos jautājumos viņu uzskati bieži vien nesaskanēja. Nopelniem bagātākais un vecākais kolēģis pret gados jaunāko Ernestu Blesi bija vēsi atturīgs un noliedzošs. Tomēr jāatzīst, ka abiem valodniekiem kā personībām piemita arī daudz kas kopīgs: milzīgas

darbaspējas, disciplinētība un neatlaidība, pilnīga nodošanās profesionālajiem pienākumiem un mīlestība uz dzimto zemi un valodu.

Pa vidu abu profesoru gruntsgabaliem zeme bija iedalītai vēl kādai universitātes valodniecei – latviešu eksperimentālās fonētikas iedibinātājai Annai Ābelei. Ar viņu Jānis Endzelīns sapratās ļoti labi. A. Ābele būvniecību uzsāka ar nelielu pagaidu namiņu. Kad palīgā nāca valodnieces brālis, Rīgā plaši pazīstamais ginekologijas speciālists Pēteris Ābele, tapa vēl viena skaista balta vasarnīca, celta tolaik modernajā funkcionālisma stilā. Par A. Ābeles un J. Endzelīna saskanīgajiem profesionālajiem uzskatiem un cilvēcisko saprašanos netieši liecina abu izraudzītie neparastie māju vārdi. J. Endzelīns savai vasarnīcai devis vārdu „Nākas”. Tas ir viņa jaundarinājums no darbības vārda “nākt”. Tādējādi viņš uzsvēra domu, ka jaunā māja ir patiešām svarīgs dzīves guvums. A. Ābele savai mājai deva vārdu „Gujas”, izvēloties darbības vārda “gūt” īpašo formu.

Ernesta Bleses ģimene savās jaunajās mājās „Laimoņos” sāka dzīvot 1930. gadā. Būvdarbi gan vēl turpinājās: krāšņu mūrēšana, kāpņu iebūvēšana uz otro

stāvu un citi lieli un mazi darbiņi. Tika gādāts arī par saimniecības ēkām un mazu namiņu rentniekam, lai ziemas mēnešos māja nepalik bez uzraudzības. Turpinājās „Laimoņu” dārza iekārtošana. Ap māju izveidoja celiņu sistēmu, stādīja ērkšķogas. Daudzu augu stādus sadāvināja tuvākie kaimiņi. Lūša kungs atveda ozolu, kas tika iestādīts pagalma viducī, kur sākotnēji bija paredzēta vieta kastaņai. Ļoti izpalīdzēja gleznotājs Konrāds Ubāns, iedāvinot rožu stādus un Bleses vecākajam dēlam Jānim iemācot rožu pavairošanas paņēmienus.

Nākamajā vasarā profesoru kolonijas iemītnieki Kokneses apstākļos jau bija labi iedzīvojušies. Īpaši atpūtas priekus izbaudīja Dišleru un Bleses ģimeņu jaunā

paaudze – Indulis, Jānis, Pēteris un Andrejs. Viens no viņiem – Jānis Blese – atmiņās par šo laiku raksta: „Līdz pusdienlaikam bija jāpadara dažādi darbiņi dārzā, bet pēc pulksten divpadsmitiem varēja iet peldēties. Lielākoties tas notika turpat netālu pie Pērses tilta, kādreiz aizgājām arī līdz dzirnavu dambim, kur citus cilvēkus neredz, tāpēc ūdenī var iet bez jebkādiem kostīmiem. Pēc pāris stundām devāmies mājup pusdienās, pēc tam ir laiks makšķerēšanai vai klaiņojumiem pa Pērses gravu vai Bilstiņu mežu.” Trīsdesmito gadu beigās, kad profesoru puikas bija kļuvuši par jaunekļiem, viņi laivu braucienā devās pa Daugavu no Krāslavas līdz pat Rīgai. Drosmīgi pārvarēja zivju ceļa pārgāzi pie Ķeguma spēkstacijas, par citām straumēm, krācēm un atvāriem toreizējā Daugavā pat nerunājot. Peldēšanās prasme Kokneses vasarās bija apgūta visai riskantās sacensībās gan Daugavā, gan Pērses ūdenskrituma mutuļos.

Ernests Blese arī vasarās vairāk uzturējās Rīgā, bet Koknesē parasti ieradās sestdienās. Nedēļas vidū ar ģimeni varēja sazināties pa tālruni, kas „Laimoņos” bija ievilkts. Jānis Endzelīns Bilstiņos dzīvoja visu vasaru, taču šī dzīve bija ļoti vientulīga. Kopā ar viņu „Nākās” mitinājās tikai dēls Lūcijs no viņa pirmās laulības ar Faniju Grīnfeldi un vecā saimniece Kristīne. Otrā laulība ar filoloģi un dzejnieci Martu Grimmu bija izirusi neilgi pirms „Nāku” būvniecības. Viņu mazā meitiņa Līvija Endzelīna dzīvoja mātes ģimenē. Ar savu tēvu meitene iepazinās tikai 16 gadu vecumā, kad spiedīgo materiālo apstākļu dēļ māte no Rūjienas viņu atsūtīja uz Rīgu. Tiklīdz darba cēliens Latvijas Universitātē beidzās, profesors pārcēlās uz „Nāku”, ņemot līdzi aizsāktos zinātniskos manuskriptus un kartotēkas. Līdz pat pēdējam mūža gadam, ierodoties Koknesē, viņam bija nemainīgs rituāls – apstaigāt visus kaimiņus un apsveicināties. Kā atceras viņa bijušais znots, gleznotājs un rakstnieks, Uldis Zemzaris, J. Endzelīnam „bija savs stingrs dienas ritms: visu priekšpusdienu viņš strādāja darbistabā pie

rakstāmgalda netraucējamā klusumā. Rīta saule tur tikai drīkstēja piedalīties un kādas putnu balsis caur atvērtu logu. Bet tieši divos dienā viņš ar kabatas pulksteni plaukstā iznāca vidus istabā un sauca: „Kristīn!” un tas nozīmēja, ka ir pienācis norādītais laiks un pusdienām jābūt galdā. Pēcpusdienā Līvijas tēvs izgāja ārā, pagrozījās, pastāvēja pie verandas stūra, kur brieda ērkšķogas. Bet es nekad neredzēju viņu vingrojam vai dārzā strādājam ar lāpstu. Viņš neko nedarīja ar zāģi, āmuru vai skrūvgriezi, ja bija kas jāpielabo, kā parasti mēdz meistaroties tēvi citās pilsoniskās ģimenēs. Endzelīns saimnieciskās rūpes uzticēja Kristīnei, un viņa tad risināja visus praktiskos jautājumus ar naudu.”

Kā atceras kaimiņi, jaunāks būdams, profesors kopā ar kolēģi A. Ābeli pēcpusdienās regulāri devies uz Pērsi peldēties pie mazā ūdenskrituma, kur gan nebija sevišķi dziļš, toties līdzena klinšu pamatne, pa kuru viegli un patīkami staigāt kailām kājām.

Neraugoties uz savrupo dabu, J. Endzelīns par kolēģu un studentu uzmanības trūkumu sūdzēties nevarēja. Izcilas personības cilvēkus pievelk līdzīgi magnētam. Apciemojumiem par iemeslu kalpoja arī Kokneses apkārtnes skaistums, pievilcīgie dabas un vēstures pieminekļi. Kāpēc gan ceļojumu uz Kokneses pilsdrupām vai Staburagu neapvienot ar godājamā profesora apmeklējumu viņa vasaras mītnē un pārrunām profesionālā gaisotnē? Reizēm no Kokneses dzelzceļa stacijas, reizēm no laivu piestātnes Daugavmalā soļoja liels pulks jaunu puisi un meiteņu studentu cepurītēm galvā. Tie bija filoloģijas, filozofijas un literatūras zinātņu studentu biedrības „Rāmave” pārstāvji. Viņu gājiena galamērķis bija Bilstiņi. Kādā no šīm ciemu reizēm uz „Nāku” tika atvests un dārzā iestādīts ozoliņš, citā – dzīvības koks.

Bleses un Dišleru ģimenēm Kokneses vasaru laikā pamazām vien veidojās vietējo paziņu un draugu loks: jau Rozenbergs, koknesiešu dakteris Neimanis, stacijas priekšnieks Dakteris un citi. Kopš latviešu pirmās atmodas laikiem šis pagasts ir izcēlies ar savām kultūras dzīves aktivitātēm – koriem, dziedāšanas svētkiem, teātra spēlēšanu. Starp citu, koknesieši mēdza uzvest arī savu novadnieču Minnas Dišleres un Lidijas Auzānes-Tīcmanes sarakstītās lugas. Kad 1933. gada 3. septembrī pie toreizējās Kokneses virsmežniecības, kas atradās kādreizējās Kokneses muižas pārvaldnieka mājā, tika atklāta piemiņas plāksne te kādreiz dzīvojušajam rakstniekam Rūdolfam Blaumanim. Notikumā aktīvi iesaistījās Bilstiņu jaunpienācēji. Pie virsmežniecības plašu uzrunu teica Ernests Blese, bet sekojošā sarīkojumā Kokneses Kultūras biedrības mājā ar referātu par rakstnieka daiļradi uzstājās Kārlis Dišlers.

SECINĀJUMI

Veicot pētījumu, autore secina, ka 20. gadsimta 30. gados Koknesē bija izveidojušās noturīgas kultūras tradīcijas un veiksmīgi attīstījās tautsaimniecība. Koknese ar savu bagāto senatnes mantojumu – Kokneses viduslaiku pilsdrupām, krāšņo dabu – Pērses ūdenskritumu, Pērses gravu un Kokneses parku bija tūristu iecienīta atpūtas vieta. Kokneses zudušais skaistums dzīvo vecākās paaudzes atmiņās. Mūsu uzdevums – neļaut zust aizmirstībā šīm unikālajām vērtībām, bet apkopojot visus pieejamos materiālus radīt izglītojošu materiālu skolu jaunatnei un rosināt interesi par Kokneses vēsturi ikvienam jaunam pētniekam.

Darba gaitas procesā autore pārliecinājās, ka ir dabas objekti, piemēram, Pērses ūdenskritums, par kuru atrodama daudzpusīga informācija, kā arī ir objekti, par kuriem ziņu saglabājies maz - te var minēt Stūres krogu vai paviljonu Kokneses parkā. Autore ir pārliecinājusies, ka šajā gadījumā visvairāk var noderēt cilvēku atmiņu stāsti, kaut gan nācās pārliecināties, ka vairākiem cilvēkiem par vienu konkrētu objektu ir katram savs atšķirīgs stāstījums, tāpēc atbildes nācās meklēt publicētos avotos.

Darbs pie šīs tēmas izstrādes vēl turpināsies. Paldies Kokneses novada iedzīvotājiem, kuri ir palīdzējuši ar savām zināšanām un dalīšanos atmiņās.

20. gadsimta 30. gadu Koknese ir laika posms, kas apliecina tās izaugsmi un sasniegumus, no kuriem arī mūsdienu paaudzei ir vērts mācīties.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. Blese J. Koknese. – Rīga, 1998
2. Bundzeneice O. Vasaras Koknesē. – Kokneses novada dome, 2018
3. Eniņš G. Dziļi dzelmē Daugava un Pērse, Latvijas Avīze, 2012
4. Padedzis J.I. Atmiņu Daugava. – Biedrība Koknesei, 2013
5. [www.periodika](http://www.periodika.lv) Ekskursants, 1933, Nr. 21
6. [www.periodika](http://www.periodika.lv) Vadonis, 1932, Nr. 3
7. [www.periodika](http://www.periodika.lv) Rīts, 1934, Nr. 5
8. [www.periodika](http://www.periodika.lv) Spārnotā Latvija, 1936, Nr. 6
9. [www.periodika](http://www.periodika.lv) Latvijas Sargs, 1933, Nr. 12
10. [www.periodika](http://www.periodika.lv) Tautas balss, 1937, Nr. 10